

BROOD EN ROZEN!

Mariarosa Dalla Costa

Ter gelegenheid van de 99ste viering van Internationale Vrouwendag op 8 maart 2011 publiceren we als Hydra Ensemble op onze website het befaamde artikel van Mariarosa Dalla Costa: *De vrouwen en de rebellie tegen de maatschappij*. Het verscheen in 1972 in het Engels met een voorwoord van Selma James onder de titel: *The Power of Women and the Subversion of the Community*. Daarnaast verscheen het ook in het Italiaans, Duits, Frans en Spaans. Een Nederlandse vertaling verscheen in april 1975 in het Nijmeegse tijdschrift Internationale Korrespondentie (IK), 6^e jaargang nr. 2. De versie die wij op onze site publiceren is afkomstig uit dat nummer.

The Power of Women and the Subversion of the Community geldt als een klassieker in de internationale vrouwenbeweging. Zoals we ook in het eerste nummer van Hydra beschreven (Seksistische arbeidsdeling: Een kritische blik op de feministische theorievorming sinds de nieuwe vrouwenbeweging, door Cornelia Eichhorn) stond de tekst aan de basis van het zgn. “huishoudelijke arbeid debat” waarbij de eis “loon voor huishoudelijke arbeid” centraal stond. In het redactioneel van IK wordt het belang van de tekst beschreven met woorden die ons nog altijd zeer actueel in de oren klinken. Er wordt gesteld dat het hier niet zozeer gaat om een debat over “het vrouwenvraagstuk”, maar om de rebellie tegen de maatschappij in het algemeen. De tekst schetst als perspectief van de strijd “(...) *de omverwerping van de maatschappij niet in de fabriek, niet in de gezinssfeer, het huishouden, de consumptie, de loonslavernij, maar de omverwerping van de maatschappij als fabriek. Daarmee wordt de strijd verruimd tot veel meer dan een door meestal blanke, mannelijke arbeiders in de fabriek gevoerde strijd, waaraan de andere sectoren en de andere leden van het gezin, van de wijk, enz. hun doelstellingen per definitie ondergeschikt zouden moeten maken.*” Tevens wordt geconstateerd dat de door mannen gedomineerde geschiedschrijving en interpretatie van de klassenstrijd de rol van de vrouw daarin aan het oog heeft onttrokken en zodoende ook de bij die geschiedenis behorende thema’s en impulsen verdonkeremaand heeft. De feministische bijdrage breekt de strijdvormen van de klasse open naar andere terreinen, “*tot iets wat zich tot in de keuken, tot in de slaapkamer, tot in de baarmoeder voortzet.*” Tegenwoordig zouden we dat wellicht biopolitiek noemen.

Hoezeer de blik van Mariarosa Dalla Costa en de autonome vrouwenbeweging in Italië destijds gericht was op de rebellie tegen de maatschappij als geheel, blijkt uit onderstaand citaat: *Wie beweert, dat de bevrijding van de vrouwen die tot de arbeidersklasse behoren erin ligt werk buitenshuis te vinden, snijdt slechts een deel van het probleem aan, maar niet de oplossing ervan. De slavernij van de lopende band is geen bevrijding uit de slavernij van het aanrecht. Wie dit ontkent,*

ontkent ook de slavernij van de lopende band en bewijst daarmee eens te meer, dat als je de uitbuiting van de vrouwen niet begrijpt, je ook de uitbuiting van de man niet werkelijk kunt begrijpen.

De strijd was dus tegen uitbuiting van de vrouwelijke huishoudelijke arbeid gericht, maar de betaalde fabrieksarbeid werd allerm minst als een alternatief gezien. Bij de eis “loon voor huishoudelijke arbeid” ging het dan ook niet zozeer om de monetaire erkenning van de huishoudelijke arbeid, maar veel meer om de bevrijding van economische en gewelddadige machtsverhoudingen. Het ging om vrouwelijke zelfbestemming, maar ook om de deelname aan sociale strijd en een directe aanval op de winsten.

De feministische rebellie tegen de maatschappij als geheel zou het effect hebben van een torpedo afgevuurd op zowel de oude als de nieuwe partijen en organisaties binnen de arbeidersbeweging. In 1972 splitste Lotta Femminista zich af van Potere Operaio. In de laatste organisatie had Dalla Costa ook gezeten sinds 1967, samen met o.a. Antonio Negri. Zij zou ook één van de oprichters van Lotta Femminista zijn. In 1975 hief ook Lotta Continua zichzelf op, mede nadat mannen van Lotta Continua zich met geweld toegang tot een vrouwendemonstratie voor abortus hadden proberen te verschaffen. Wat hun overigens niet lukte. Vrouwen verlieten en masse de gemengde organisaties van de linkse beweging en richtten o.a. talloze tijdschriften, radioprojecten en gezondheidscoöperaties op.

De crisis die de vrouwenbeweging veroorzaakte binnen de linkse beweging creëerde ook ruimte voor iets nieuws. De praktijken gekenmerkt door collectiviteit, *do-it-yourself* en subcultureel separatisme, gecombineerd met diep wantrouwen en kritiek t.a.v. de politiek en de macht en de institutionele representatie van behoeften en verlangens, zouden later de proletarische jongeren medio jaren '70 inspireren (zie bijv. ook het feuilleton “De Onzichtbaren” dat zich in die tijd afspeelt). Het zijn ook kenmerken die duidelijk zichtbaar zijn in de (kraak-)beweging van de jaren '80 hier in de polder.

Nog steeds wordt de reproductiearbeid, zoals de huishoudelijke arbeid en bijv. de zorgarbeid, niet als ‘echte’ arbeid erkent. Anderzijds wordt ons leven steeds meer door de kapitalistische logica doordrongen en lijkt de door Duitse feministen in de jaren '80 voorspelde veralgemenisering van de *verhuisvrouwiseerde* arbeidsverhoudingen, d.w.z. dat de on(der)betaalde, affectieve, flexibele en 24 uur beschikbare huishoudelijke arbeid tot model van het kapitalisme wordt verheven (Claudia vonWerlhof, 1983), bewaarheid te worden in wat nu preciaire arbeid wordt genoemd. Het antagonisme tussen proletariaat en fabrieksmaatschappij heeft zich in vier decennia ontwikkeld tot een antagonisme dat zich op vrijwel alle vlakken van het leven voordoet. Persoonlijk en politiek, arbeid en leven, productie en reproductie vloeien steeds meer samen. Voor ons kan dat niets anders betekenen dan dat de herovering van de dagelijkse solidariteit, de herovering en toe-eigening (als *ongoing process*) van het eigen, dagelijkse leven uit handen van een repressieve (verzorgings-)staat, samen met het opeisen en herverdelen van de door ons allen geproduceerde maatschappelijke rijkdom, de belangrijkste vertrekpunten moeten zijn voor een strijd om sociale bevrijding.

Immers:

“De feministische beweging heeft ons geleerd dat de reproductie niet alleen de steunpilaar van de “sociale fabriek” is, maar dat de verandering van de voorwaarden waaronder we onszelf reproduceren een essentieel onderdeel is van ons vermogen om “zelfreproducerende bewegingen” op te bouwen. Want negeren dat het “persoonlijke” identiek is aan het “politieke” ondermijnt de kracht van onze strijd aanzienlijk” (Silvia Federici).

Hydra Ensemble

8 maart 2011

DE VROUWEN EN DE REBELLIE TEGEN DE MAATSCHAPPIJ

~

Mariarosa dalla Costa
(1971)

Deze notities zijn een poging om het 'vrouwenvraagstuk' te definiëren en te analyseren: in de totale samenhang van de 'rol van de vrouw', zoals die door de kapitalistische arbeidsdeling in het leven werd geroepen.

In het hiervolgende plaatsen wij de huisvrouw voorop als de centrale figuur van deze rol van de vrouw. Wij gaan ervan uit, dat alle vrouwen huisvrouwen zijn; zelfs die, die buitenshuis werken, blijven huisvrouw. Op wereldschaal wordt de situatie van de vrouw, waar dan ook en tot welke klasse ook behorend, exact bepaald door dat wat typisch is voor het huishoudelijk werk, namelijk niet alleen het aantal uren en de aard van het werk, maar de kwaliteit van het leven en de kwaliteit van de relaties, die door het huishoudelijk werk in het leven worden geroepen. Wij concentreren ons hier op de positie van de vrouw in de arbeidersklasse, maar dat betekent niet, dat alleen vrouwen uit de arbeidersklasse uitgebuit worden. Wij

willen veeleer onderstrepen, dat de rol van de arbeidersvrouw, die naar onze mening voor de kapitalistische productie onmisbaar is, beslissend is voor de positie van alle andere vrouwen. Iedere analyse van de vrouwen als kaste moet dus uitgaan van de analyse van de positie van de huisvrouw in de arbeidersklasse.

Om in te zien dat de huisvrouw de centrale figuur is, is allereerst noodzakelijk, kort te analyseren, hoe het kapitalisme het moderne gezin en de rol van de huisvrouw daarin vorm gegeven heeft en hoe het de aan het kapitalisme voorafgaande vormen van de familie en van de daarmee gegeven levenssamenhang vernietigd heeft.

Dit is geenszins een al afgesloten proces. Weliswaar hebben wij het over het Westen en speciaal over Italië, maar toch moeten wij nadrukkelijk duidelijk maken, dat naarmate de kapitalistische productiewijze de Derde Wereld aan haar commando onderwerpt, hetzelfde vernietigingsproces zich

ook daar voltrekt en moet voltrekken. Ook is het allerminst vanzelfsprekend, dat het gezin, zoals wij dat vandaag de dag in de in technisch opzicht verst ontwikkelde westerse landen kennen, de laatste vorm is, die het gezin onder kapitalistische verhoudingen kan aannemen. Maar de analyse van nieuwe tendensen kan alleen maar het resultaat zijn van een analyse, die onderzoekt, hoe het kapitalisme dit gezin en deze rol van de vrouw gecreëerd heeft - en dit als twee momenten van een het hetzelfde proces.

Deze analyse zal later met een onderzoek over de positie van de vrouw die buitenshuis werkt aangevuld worden. Hier willen we alleen op de samenhang wijzen tussen twee ogenschijnlijk van elkaar gescheiden ervaringswerelden: die van de huisvrouw en die van de buitenshuis werkende vrouw.

De dagelijkse, massale strijd, die de vrouwen sinds de Tweede Wereldoorlog hebben ontwikkeld, is rechtstreeks gericht tegen de organisatie van de fabriek en van het huishouden. De 'onbetrouwbaarheid' van de vrouwen binnen- en buitenshuis, waarover de patroons zo klagen, is sinds het einde van de oorlog met rasse schreden toegenomen.

Deze strijd is rechtstreeks gericht tegen de fabriek als tijd-en-ruimte- eenheid van disciplineren en tegen de maatschappelijke fabriek als plaats van de reproductie van de arbeidskracht. De trend van veelvuldig absentisme, het zich steeds minder houden aan de voorgeschreven arbeidstijden, vaker veranderen van arbeidsplaats, is een algemeen kenmerk in het gedrag van jongere mannen en vrouwen in de arbeidersklasse. Maar terwijl de man gedurende de doorslaggevende fases van zijn leven de enige kostwinner is voor een jong gezin, zijn de vrouwen, die net zo strikt in een arbeidsverhouding zijn opgenomen en aan het huishouden altijd nog de voorrang moeten geven, ook per se minder soepel ten opzichte van de arbeidsdiscipline en veroorzaken daardoor stoornissen in het verloop van de productie en daarmee ook hogere kosten voor het kapitaal. *Dat is het excuus voor de discriminerende lonen die de verliezen van het kapitaal meer dan compenseren.* Juist deze tendens tot

weigering (die ook in het feit tot uiting komt, dat hele groepen huisvrouwen hun kinderen aan hun mannen op hun arbeidsplaats overlaten) (1), is in toenemende mate een van de doorslaggevende krachten, die de crisis van het fabriekssysteem en van het systeem van de maatschappelijke fabriek bepalen.

In de afgelopen jaren is in de ontwikkelde kapitalistische landen een hele reeks van vrouwenbewegingen ontstaan, bewegingen met uiteenlopende oriëntaties en met heel verschillende draagkracht: van de vrouwenbewegingen, die geloven, dat het fundamentele conflict in de maatschappij zou bestaan tussen mannen en vrouwen, opgevat als een primitieve strijd tussen verschillende soorten, tot aan die bewegingen, die de situatie van de vrouw begrijpen als specifieke uitdrukking van de klassenuitbuiting.

Hoe verwarrend het eerste standpunt ook mag zijn, speciaal voor vrouwen die in de politieke strijd reeds ervaring hebben opgedaan, moet ons inziens toch benadrukt worden, dat vrouwen, voor wie de seksuele uitbuiting de fundamentele maatschappelijke tegenspraak vormt, een buitengewoon belangrijke aanwijzing zijn voor de mate van onze eigen frustratie, die voor miljoenen vrouwen binnen en buiten de beweging een reële ervaring is. Er zijn er, die hun homoseksualiteit definiëren in de volgende bewoordingen (het gaat hier om uitingen van delen in de beweging, met name in de USA): "Wij zijn precies vanaf het moment begonnen, ons als vrouwen aaneen te sluiten, toen wij, juist omdat wij met vrouwen onder elkaar waren, de relaties met mannen niet meer verdroegen en niet konden verhinderen dat die relaties machtsrelaties werden, waarin wij onvermijdelijk de ondergeschikten waren. Onze energie en onze inspanningen werden versnipperd, onze macht werd afgezwakt en onze doelstellingen werden beperkter." Uit deze afwijzing is een beweging van homoseksuele vrouwen voortgekomen, die strijd voert voor relaties die vrij zijn van seksuele machtsstrijd, vrij van ideologische maatschappelijke dwang en die tegelijkertijd onze behoefte aan ruimere maatschap-

pelijke en daarmee seksuele mogelijkheden tot uitdrukking brengt.

Om de vertwijfeling van de vrouwen te begripen, die in steeds heftiger strijdvormen tot uitdrukking komt, moeten wij duidelijkheid krijgen over de vraag, wat in de structuur van het kapitalistische gezin de oorzaak voor een dergelijke crisis is geweest. De onderdrukking van de vrouw begint allerm minst eerst met het kapitalisme. Wat met het kapitalisme begon, dat was de nog intensievere uitbuiting van de vrouwen *als* vrouwen; en de mogelijkheid begon van hun uiteindelijke bevrijding.

De oorsprongen van het kapitalistische gezin

In de voorkapitalistische patriarchale maatschappij waren *huis* en *gezin* middelpunt van agrarische en ambachtelijke productie. Met de opkomst van het kapitalisme organiseerde de vermaatschappelijking van de productie zich met de fabriek als centrum. Zij, die in de nieuwe productiecentra, met name in de fabriek, werkten, kregen daarvoor loon; wie ervan buitengesloten waren, kregen dat niet. Vrouwen, kinderen en bejaarden raakten hun beperkte macht kwijt, die ze bezaten op grond van de afhankelijkheid van het gezin van hun arbeid, arbeid, *die als maatschappelijk en als noodzakelijk werd beschouwd*. Het kapitaal, dat het gezin en de bijbehorende levenssamenhang als productie-eenheid vernietigde, heeft enerzijds de fundamentele maatschappelijke productie in de fabriek en in het kantoor geconcentreerd en anderzijds de man feitelijk van het gezin verwijderd, door hem tot *loonarbeider* te maken. Het heeft op de schouders van de man de lasten van de financiële verantwoordelijkheid voor vrouwen, kinderen, bejaarden en zieken, kortom voor al diegenen, die geen loon ontvangen, gelegd. In deze tijd begon het proces dat al degenen die niet *baren en geen diensten verrichten voor degenen die voor loon werken*, uit huis verwijderd werden. De eersten die na de mannen uit huis verwij-

derd werden waren de kinderen die naar school gestuurd werden. Het gezin hield niet alleen op centrum van productie, maar ook plaats van opvoeding te zijn (2).

In zoverre de mannen de despotische hoofden van het patriarchale, op een strikte arbeidsdeling gebaseerd gezin waren en nog zijn, was de ervaring van vrouwen, kinderen en mannen een onderling tegenstrijdige ervaring, hetgeen nu nog ons erfdeel is. Maar in de voorkapitalistische samenleving had de arbeid van elk lid in de levenssamenhang van de lijfeigenen een duidelijk zichtbaar doel: of de welgesteldheid van de feodale heren, oftewel het overleven van de eigen groep. In deze zin was de hele gemeenschap van lijfeigenen gedwongen in een gelijkheid van onvrijheid samen te werken, die in dezelfde mate vrouwen, kinderen en mannen betrof, en die door het kapitalisme onvermijdelijkerwijs vernietigd moest worden (3). In deze zin begon de crisis van de "onvrijmens(en)", van de "democratie van onvrijheid" (4). De overgang van lijfeigenschap naar vrije loonarbeid scheidde de mannelijke van de vrouwelijke proletariërs en beiden van hun kinderen. Uit de onvrije patriarch ontstond de "vrije" loonarbeider en ten gevolge van de tegenstrijdige ervaringen die beide geslachten en hun generaties hadden vormde zich een nog diepgaandere vervreemding en daardoor een nog explosievere onderlinge relatie.

We willen benadrukken dat men de betekenis van de scheiding van kinderen en volwassenen goed begrepen moet hebben om de scheiding van vrouwen en mannen in hun volledige draagwijdte te kunnen overzien. Pas dan kunnen we helemaal begripen dat de organisatie van de strijd van de kant van de vrouwenbeweging – zelfs wanneer zij ieder soort relatie met mannen beslist afwijst – slechts ten doel hebben om deze scheiding die op de "vrijheid" van loonarbeid berust, op te heffen.

De klassenstrijd in het opleidingsstelsel

De analyse van de school, waarmee de laatste jaren een begin is gemaakt - vooral sinds de scholieren- en studentenbeweging - heeft heel juist de school ontmaskerd als centrum van de ideologische disciplinerende en opleiding van de arbeiders en hun superieuren. Hieraan gaat iets vooraf, dat misschien wel nooit of in elk geval niet in volle betekenis naar voren is gekomen: namelijk de gebruikelijke vertwijfeling van de kinderen de eerste dag dat ze op school zijn, als ze in een klas worden gestopt, en hun ouders hen plotseling alleen laten. *Maar precies op dit punt begint de hele geschiedenis van de school* (5). In dit opzicht zijn de kinderen, die de lagere school bezoeken, niet zonder meer aanhangsel van de leerlingen van de middelbare school, van wie ze eisen in de richting van gratis eten op school, 'geen schoolgeld' en vrije keuze van leermiddelen overnemen en met wie ze daarom op een lijn gesteld kunnen worden (6). De kinderen van de lagere school, zonen en dochters van arbeiders, hebben goed in de gaten, dat ze door de school op de een of andere manier tegenover hun ouders en de leden van hun klasse komen te staan, en zodoende verzetten ze zich er instinctief tegen te leren en 'opgevoed' te worden. Het is dezelfde weerstand, omwille waarvan zwarte kinderen in Engeland alleen worden toegelaten op scholen, die onder het normale opleidingsniveau liggen (7). 'Het Europese kind van de arbeidersklasse en het kind van de zwarte arbeidersklasse zien in de leraar iemand, die hun iets bijbrengt, dat gericht is tegen hun vaders en hun moeders, niet ter bescherming van het kind, maar als aanval op de klasse waartoe het behoort. Het kapitalisme is het eerste productiesysteem, waaronder de kinderen van de uitgebuitenen gedisciplineerd en opgeleid worden op instituties, die door de heersende klasse georganiseerd en gecontroleerd worden (8). Deze vervreemdende indoctrinering, die al op de kleuterschool begint, berust op de

splitsing van het gezin. Dit wordt duidelijk bewezen, doordat de weinige kinderen uit de arbeidersklasse, die het tot de universiteit schoppen, zulk een hersenspoeling achter de rug hebben, dat ze niet meer in staat zijn tot contact met degenen die tot hun vroegere wereld behoren. Arbeiderskinderen zijn dus de eersten, die zich instinctief verzetten tegen de school en tegen de opleiding die ze daar krijgen. Maar hun ouders sturen hen naar school en dwingen hen zelfs naar school te gaan, omdat ze hopen en wensen, dat hun kinderen een 'opleiding' krijgen, die hen in staat stelt te ontsnappen aan de lopende band of de keuken, waaraan zij, de ouders, geketend zijn. Als een arbeiderskind bijzondere begaafdheden bezit, dan concentreert het hele gezin zich meteen op dit ene kind, en geeft het de beste mogelijkheden - vaak ten koste van de andere kinderen - in de hoop, dat het hen allen omhoog zal trekken uit de klasse, waartoe ze behoren. Zo maakt het kapitaal feitelijk gebruik van de verlangens van de ouders, om met hun hulp de nieuwe arbeidskracht te disciplineren. In Italië slagen de ouders er steeds minder in hun kinderen naar school to krijgen. De weerstand van de kinderen tegen de school groeit en breidt zich steeds verder uit, ook al heeft hij tot nu toe nog geen organisatorische vorm gekregen. Net als de weerstand van de kinderen tegen de opleiding op school groeit ook hun *afwijzing van de rol en de bestemming*, die het kapitaal aan kinderen op die leeftijd heeft toegewezen. Kinderen willen alles hebben wat ze zien: ze hebben nog niet geleerd, dat als je iets wilt hebben dat moet betalen en dat je om te kunnen betalen een loon moet hebben en dat je daarvoor volwassen moet zijn. Geen wonder dus, dat het niet makkelijk is kinderen duidelijk te maken, waarom ze de dingen, zonder welke ze (zoals de TV hen wijsmaakt) niet kunnen leven, toch niet kunnen hebben. Maar er is onder de kinderen en jongeren van tegenwoordig een proces gaande, waardoor het steeds moeilijker wordt, hun begrip bij te brengen voor het willekeurige tijdstip, waarop ze volwassen worden. Maar de jonge

generatie demonstreert zelf hoe oud ze zijn: in de 60er jaren hebben in het zuiden van de VS kinderen van 6 jaar het al opgenomen tegen politiehonden. Tegenwoordig zien we hetzelfde in Zuid-Italië en Noord-Ierland, waar kinderen net zo actief zijn in de revolutie als volwassenen. Als kinderen (en vrouwen) eenmaal als wezenlijk bestanddeel van de geschiedenis erkend worden, zullen zeker andere voorbeelden aan het licht komen van de deelname van zeer jonge mensen (en vrouwen) aan de revolutionaire strijd. Wat nieuw is, dat is de autonome vorm van hun deelname *ondanks* en *dankzij* het feit dat ze uitgesloten zijn van de directe productie. In de fabrieken wijzen de jongeren de leidende rol van de ouderen of en in de revoltes in de andere maatschappelijke sectoren vormen ze de voorhoede. In de grote steden hebben de generaties, die voortgekomen zijn uit het op zichzelf wonende gezin, studenten en andere jongeren in een beweging gebracht, welke de gevestigde macht geschokt heeft. In de Derde Wereld gaan de jonge werklozen vaak eerder de straat op dan de in de vakbonden georganiseerde arbeiders.

Het is de moeite waard hier de Londense 'Times' (van 1-7-1971) te citeren, die naar aanleiding van een bijeenkomst van leraren, die belegd was nadat een leraar, die een scholier geslagen had, officieel gewaarschuwd was, schreef: "Oproerige en onverantwoordelijke elementen staan achter elke hoek op de loer met het duidelijke doel alle krachten van de autoriteit te ondergraven." Dat "is een samenzwering, om de waarden waarop onze beschaving berust en waarvan onze scholen de beste bolwerken zijn, te vernietigen".

De uitbuiting van de proletariërs zonder loon

We zijn kort ingegaan op de oproerige houding, die zich steeds verder uitbreidt onder de kinderen en jongeren vooral van de arbeidersklasse en van de negers, en dat hebben we gedaan, omdat we vinden, dat ze nauw verbonden is met de uitbreiding van de

vrouwenbeweging die daar wel degelijk rekening mee moet houden. We hebben hier te maken met de revolutie van degenen die buitengesloten zijn, die van het productiesysteem zijn gescheiden en die in hun acties de behoefte tot uitdrukking brengen om de krachten te vernietigen die hun maatschappelijk bestaan - maar nu als individuen - in de weg staan.

Vrouwen en kinderen zijn buitengesloten. De revolutie van de ene groep tegen de uitbuiting door uitsluiting is een teken voor de revolutie van de andere groep.

Al naar gelang het kapitaal de man aan zich ondergeschikt heeft gemaakt en hem tot loonarbeider gemaakt heeft, heeft het een wig gedreven tussen hem en alle andere proletariërs, die geen loon ontvangen en die, omdat ze niet direct deelnemen aan de maatschappelijke productie, niet in staat geacht worden, subjecten van de maatschappelijke revolutie te zijn.

Sinds Marx is het duidelijk, dat het kapitaal door middel van het loon heerst en zich verder ontwikkelt, d.w.z. dat de loonarbeider en zijn directe uitbuiting de basis vormt van de kapitalistische maatschappij. De organisaties van de arbeidersbeweging hebben nooit ingezien en er zelfs nooit over nagedacht, dat juist door het loon de uitbuiting van de niet-loonarbeiders wordt georganiseerd. Deze vorm van uitbuiting was nog effectiever, omdat ze versluierd, gemystificeerd werd door het ontbreken van een loon. Dat wil zeggen: het loon commandeert meer arbeidsprestaties dan de CAO's in de fabriek te zien geven. *Daarom verschijnt de vrouwenarbeid als persoonlijke dienstverlening buiten het kapitaal om.* De vrouwen schenen slechts te lijden onder het chauvinisme van de mannen en vertrappt te worden, omdat kapitalisme algemeen 'onrechtvaardigheid' en 'boosaardig en onverstandig gedrag' betekend; de weinige mannen, die daar wel mee in wilden stemmen, wilden ons er bovendien van proberen te overtuigen, dat dit 'onderdrukking', maar geen uitbuiting is. Maar het woord 'onderdrukking' onttrok een ander, nog belangrijker aspect van de kapitalistische maatschappij aan het oog. Het

kapitaal sloot de kinderen uit het huis uit en stuurde hen naar school, niet alleen omdat ze anderen bij 'productieve' arbeid in de weg lopen, en ook niet louter en alleen om hen te indoctrineren. De heerschappij van het kapitaal via het loon dwingt iedereen die in staat is te werken volgens de wet van de arbeidsdeling zo te functioneren als direct of indirect voordelig is voor uitbreiding in tijd en ruimte van de heerschappij van het kapitaal. Dit is in wezen de betekenis van de school. *Met betrekking tot kinderen lijkt het alsof hun werk bestaat uit: leren voor eigen bestwil.*

Proletarische kinderen werden op school allemaal aan dezelfde opleiding onderworpen: dat is kapitalistische nivellering. Terwijl eigenlijk de mogelijkheden tot leren onbegrensd zijn. Van de andere kant werd de vrouw in het huishouden geïsoleerd en gedwongen arbeid te verrichten, die als ongeschoolde arbeid wordt beschouwd: de arbeid, de arbeidskracht voor de productie voort te brengen, op te voeden, te disciplineren en van dienst te zijn. Haar rol in de cyclus van de maatschappelijke productie bleef onzichtbaar, omdat slechts het product van haar arbeid - *de arbeider* - zichtbaar was. Zelf was ze daardoor aan voorkapitalistische arbeidsvoorwaarden geketend - haar werd nooit loon uitbetaald.

En als we zeggen 'voorkapitalistische arbeidsvoorwaarden' dan bedoelen we niet alleen vrouwen, die met de bezem de zaak schoon moeten houden. Ook de best toege-

ruste Amerikaanse keuken is geen weerspiegeling van de tegenwoordige stand van de technologische ontwikkeling; in het beste geval biedt ze een beeld van de technologie van de 19e eeuw. Als je niet per uur wordt uitbetaald, maakt niemand zich er druk over - ten minste binnen bepaalde grenzen - hoeveel tijd je voor je werk nodig hebt. Het huishoudelijk werk verschilt niet alleen kwantitatief maar ook kwalitatief van andere arbeid, en het kwalitatieve onderscheid zit 'm nou juist in de soort van *waar* - nl. de arbeidskracht - die deze arbeid moet produceren.

Algemeen gesproken is binnen het kapitalistische systeem de toename van de arbeidsproductiviteit niet los te zien van de botsing tussen kapitaal en arbeid. Technologische vernieuwingen en de coöperatie zijn tegelijkertijd momenten van de aanval van de arbeidersklasse en van het antwoord van het kapitaal daarop. Dit gaat weliswaar op voor de productie *van waren in het algemeen, maar niet voor de productie van deze bijzondere waar, die de arbeidskracht vormt.* Technologische vernieuwingen kunnen de grenzen van de noodzakelijke arbeid terugbrengen, en de arbeidersklasse kan in haar strijd in de fabriek de technologische vernieuwingen benutten om de arbeidstijd te verkorten; maar bij de huisarbeid ligt dit anders: een verdere mechanisering van de huisarbeid verleent de vrouw in zoverre niet meer 'vrije' uren, als ze gedwongen is in een geïsoleerde situatie kinderen te baren, op te voeden en voor de kin-

deren verantwoordelijk te zijn. Ze is altijd in de weer, omdat er nog geen machines zijn, die kinderen maken en er voor zorgen (9). Een hogere productiviteit van het huishoudelijk werk door mechanisering kan dus slechts betrekking hebben op afzonderlijke bezigheden, zoals koken, wassen, schoonmaken. De arbeidsdag van de vrouw is onbegrensd, maar niet omdat ze geen machines heeft, maar omdat ze geïsoleerd is (10).

De mythe van de ongeschiktheid van de vrouw

Met de opkomst van de kapitalistische productiewijze werd de vrouw dus in een isolement gedrongen, opgesloten in het op zichzelf levende gezin, in alle opzichten afhankelijk van de man. Haar werd de nieuwe onafhankelijkheid van de vrije loonslaven geweigerd, en ze bleef staan op een voorkapitalistische trede van persoonlijke afhankelijkheid, die nu nog wreder is, omdat ze in tegenspraak staat tot de nu heersende, verregaand vermaatschappelijkte productiewijze. De schijnbare ongeschiktheid van de vrouw om bepaalde dingen te doen en te begrijpen (op de eerste plaats de politiek) heeft hier haar oorsprong; dit is een geschiedenis die in veel opzichten lijkt op de geschiedenis van 'achtergebleven' kinderen op speciale scholen. Naarmate de vrouw buiten de directe, vermaatschappelijkte productie werd gehouden en geïsoleerd werd in het huishouden, wordt haar tevens elke mogelijkheid tot maatschappelijk leven - met uitzondering van contacten met de burens - ontnomen en daarmee ook de mogelijkheid om te komen tot inzicht in maatschappelijke samenhangen.

Door haar isolering in het huis werd de vrouw in het algemeen afgesloten van de belangrijke ervaring van collectieve organisatie en planning van de fabrieksstrijd en de massastrijd. Daarmee was de belangrijke bron van maatschappelijke opvoeding voor haar weggefallen - nl. de ervaring van de maatschappelijke revolutie, welke de belang-

rijkste ervaring is om de eigen mogelijkheden en daarmee de eigen macht, en de mogelijkheden en bijgevolg de macht van de eigen klasse te ontdekken. Maar door het isolement, dat de vrouwen opgelegd is, is de mythe van de ongeschiktheid van de vrouwen zowel in de maatschappij als onder de vrouwen zelf ontstaan.

Vooraf deze mythe heeft het feit versluierd, dat het zich voortdurend informeel organiseren van de vrouwen de noodzakelijke voorwaarde vormde, die de fabrieksarbeiders in staat stelde massastrijd op maatschappelijk nivo - huurstakingen, strijd tegen prijsverhogingen in het algemeen - te organiseren; bijgevolg is in de strijd binnen de cyclus van de directe productie de ondersteuning door de vrouwen en hun formele en informele organisatie van beslissend belang geweest. Op kritische ogenblikken wordt dit permanente, wijdvertakte net zichtbaar, dat helemaal opgebouwd is juist door het talent, de energie en de kracht van de 'ongeschikte' vrouwen. Maar de mythe blijft bestaan. Waar vrouwen samen met de mannen op een 'overwinning' terug konden kijken - nl. als ze werkloosheid overleven of een staking overleven en winnen - komen de overwinningen altijd op naam van de klasse 'in het algemeen'. Zelden of nooit houden de vrouwen er iets voor zichzelf aan over, heeft de strijd een doel, dat op de een of andere manier de machtsstructuur van het huishouden en z'n verhouding tot de fabriek verandert: om het even, of er gestaakt wordt of dat er werkloosheid heerst - de huishoudelijke arbeid houdt nooit op.

De kapitalistische functie van de baarmoeder

Met de opkomst van het kapitalisme betekende de afbraak van de vrouw als persoon meteen ook de vermindering van haar *fysieke integriteit* - als nooit tevoren. De mannelijke en vrouwelijke seksualiteit hadden ook al voor het kapitalisme te maken met een hele reeks van elkaar onderscheiden vormen,

voorwaarden en beperkingen. Ook heeft men al effectieve methoden gekend om het geboortecijfer te reguleren, welke op onverklaarbare wijze weer in het niets verdwenen zijn. Het kapitalisme maakt van de familie het gezin en maakt de vrouw ondergeschikt aan de man, in zoverre ze niet zelfstandig op de arbeidsmarkt verschijnt, omdat ze niet aan de maatschappelijke productie deelneemt. En net zoals het kapitaal dientengevolge al haar mogelijkheden aan creativiteit en ontwikkeling van haar arbeidsactiviteiten castreert, castreert het ook al haar mogelijkheden van seksuele, psychologische en emotionele autonomie.

Nooit eerder heeft - zoals reeds opgemerkt - een dergelijke verminking van de fysieke integriteit van de vrouw, van de hersens tot en met de baarmoeder, plaatsgevonden. Gemeenschappelijk met anderen aan de productie van een trein, een auto of een vliegtuig deelnemen, is niet hetzelfde als eeuwenlang op je eentje dezelfde vierkante meters van de keuken met dezelfde bezem schoon te vegen. Dit is geen oproep tot gezamenlijke activiteit van mannen en vrouwen bij de constructie van vliegtuigen, maar betekent, dat het onderscheid tussen de dubbele geschiedenis van mannen en die van vrouwen niet slechts bepalend is voor onderscheiden in de tegenwoordige strijdvormen, maar uiteindelijk ook de strijdvormen, die de vrouwenstrijd in het verleden heeft aangenomen en die lang aan het oog zijn onttrokken, aan het licht brengt. Men heeft de vrouwen niet alleen de mogelijkheid ontnomen hun creatieve bekwaamheid te ontwikkelen, maar men heeft hen ook beroofd van hun seksuele leven, om het om te functioneren ter reproductie van de soort of beter: ter reproductie van de arbeidskracht: dezelfde opmerkingen, die we gemaakt hebben naar aanleiding van het technologisch niveau, waarop het huishoudelijk werk zich afspeelt, gelden ook voor het onderzoek naar anticonceptie (en - het zij terloops gezegd - voor het hele terrein van de gynaecologie), dat tot voor zeer kort volledig verwaarloosd werd, terwijl op de vrouw de dwang rustte om kinderen voort te brengen, hetgeen tot uitdrukking kwam in

het strikte verbod om te aborteren, als - zoals te voorzien - de meest primitieve anti-conceptietechnieken het af lieten weten. Het kapitaal heeft op basis van deze totale verminking van de vrouw de 'rol van de vrouw' opgebouwd en in het gezin de man tot werktuig en uitvoerend orgaan van deze verminking gemaakt: de man als loonarbeider en als hoofd van het gezin is zo het specifieke instrument geworden voor de specifieke uitbuiting, welke de uitbuiting van de vrouw vormt.

De homoseksualiteit van de arbeidsdeling

Nu wordt ook verklaarbaar, hoezeer de verhouding man-vrouw gedegenereerd is door de wig, die het systeem gedreven heeft tussen man en vrouw, doordat het de vrouw als object of als 'aanvulling' van de man aan hem ondergeschikt gemaakt heeft. Als we rekening houden met deze breuk kunnen we ook de explosieve uitbreiding begrijpen van tendensen in de vrouwenbeweging, waarin de vrouwen de strijd tegen de mannen als zodanig willen voeren (11) en geen zin meer hebben, hun energie nog langer te verspillen door seksuele relaties met hen te onderhouden, die toch altijd alleen maar frustrerend zijn. Een machtsverhouding blokkeert elke mogelijkheid om echt bij elkaar te zijn en zich seksueel aan de ander te geven; maar de machtsverhouding *eist* nou net tussen mannen en vrouwen seksuele overgave en intimiteit. In deze zin is de homoseksuelenbeweging de grootste poging op massaniveau om seksualiteit en macht van elkaar los te maken.

Maar de homoseksualiteit ligt net zo goed stevig verankerd in de structuur van de kapitalistische maatschappij zelf. De vrouwen in het huishouden en de mannen in de fabrieken en op de kantoren - de hele dag van elkaar gescheiden; of een fabriek met 1000 vrouwen en 10 mannelijke chefs; of een kantoor (met stenotypistes natuurlijk), dat werkt voor 50 mannen met een academisch

beroep. Al deze situaties vormen al een homoseksuele levenssamenhang.

Terwijl het kapitaal de heteroseksualiteit tot godsdienst verheft, maakt het tegelijkertijd mannen en vrouwen onmogelijk lichamelijk en gevoelsmatig met elkaar in contact te komen en beperkt de heteroseksualiteit tot seksuele, economische en maatschappelijke disciplinerings.

We geloven, dat we van deze feitelijkheid uit moeten gaan. De sterke groei van de homoseksuelen-beweging was en is voor de vrouwenbeweging belangrijk, omdat hij de dringende noodzaak aantoonde om het bijzondere van de vrouwenstrijd zelf door te zetten en vooral alle kanten en mechanismen van de uitbuiting van de vrouwen volledig te belichten.

Meerwaarde en maatschappelijke fabriek

Op dit punt aangekomen zouden we een eind willen maken aan een mening, die ook voor de marxistische orthodoxie - vooral in de ideologie en praxis van de zogenaamde marxistische partijen - altijd als vanzelfsprekend beschouwd werd: namelijk dat de omstandigheid, dat de vrouw, buiten de maatschappelijke productie of beter: buiten de maatschappelijk georganiseerde productiecyclus staat, ook betekent dat ze uit de maatschappelijke productiviteit is buitengesloten. Feitelijk heeft men de rol van de vrouw altijd gezien als die van een psychologisch ondergeschikte figuur, die buiten de productie staat of slechts in grensgevallen buitenshuis werkzaam is en wezenlijk leverancier van gebruikswaarden in huis is. Dit was ook de mening van Marx, die bij de beschrijving van wat de fabrieksvrouwen allemaal overkomt, tot de conclusie komt, dat ze in huis beter af zouden zijn; dat zou ook een moreel hoogstaander levenswijze zijn. De ware aard van deze rol als huisvrouw komt bij Marx evenwel nooit duidelijk tot uitdrukking. Enkele waarnemers konden echter constateren, dat de vrouwen in Lancashire, die getrouwd waren met tex-

tielarbeiders en zelf bij de verwerking van katoen werkzaam waren, seksueel veel vrijer waren en door hun mannen geholpen werden bij de huiselijke bezigheden, terwijl daarentegen in het mijnbouwgebied van Yorkshire, waar slechts een gering percentage vrouwen in de kolenproductie werkt, de vrouwen beter kookten en ook veel sterker door hun mannen gedomineerd werden. Met andere woorden: Marx, die de uitbuiting van de vrouwen in de vermaatschappelijkte productie precies kon aangeven, heeft niet een even helder beeld gehad van de uitbuitingssituatie van de vrouw in huis. De mannen zitten nog veel te veel vast aan hun machtsverhouding tot de vrouwen, en daarom kunnen slechts de vrouwen een bepaling van zichzelf geven en met de strijd beginnen.

We dienen duidelijk te maken, dat, gezien binnen de loonsamenhang, de huisarbeid, meer dan alleen maar productie van zuivere gebruikswaarden te zijn, een wezenlijke functie vervult in de productie van de meerwaarde (12) en dat dit voor de hele rol van de vrouw geldt, als rol van een op alle niveaus - fysiek, psychisch en in het beroep - ondergeschikte figuur, die een exact bepaalde positie in de kapitalistische arbeidsdeling en in het realiseren van de productiviteit op maatschappelijk nivo altijd ingenomen heeft en nog steeds inneemt. Laten we deze rol van de vrouw als bron van de maatschappelijke productiviteit, d.w.z. van het creëren van meerwaarde, nu eens preciezer bekijken. Vooral binnen het gezin.

A. De onbetaalde slavernij als basis voor de productiviteit van de loonslavernij

Met betrekking tot de bepaling van wat loonarbeid is, wordt steeds maar weer beweerd, dat de vrouw bij de huisarbeid niet productief is. Maar feitelijk ligt de situatie net andersom, als we denken aan de enorme hoeveelheid maatschappelijke activiteiten, die de kapitalistische organisatie verandert

in privéactiviteiten door ze de vrouw op te leggen. De huisarbeid is zeker geen specifieke vrouwenarbeid. Geen enkele vrouw ontplooit zichzelf meer of wordt minder moe dan een man bij het wassen of schoonmaken. Dit zijn maatschappelijke activiteiten, in zoverre ze in dienst staan van de reproductie van de arbeidskracht. En het kapitaal heeft juist door de daarvoor zo typische gezinsstructuur de man van zulke functies 'bevrijd', om hem volledig 'vrij' te maken voor de *directe* uitbuiting - nl. vrij genoeg te verdienen, opdat de vrouw hem als arbeidskracht kan reproduceren (13). Het kapitaal heeft de loonarbeider voortgebracht in de mate, waarin het erin geslaagd is, de vrouw in het huishouden met deze bezigheden op te schepen, en door dit proces controleert het, hoeveel vrouwelijke arbeidskrachten op de arbeidsmarkt verschijnen. In Italië zijn de vrouwen nog altijd onmisbaar in het huishouden en is het kapitaal op dit gezinstype nog aangewezen. Op het huidige ontwikkelingsniveau in Europa in het algemeen en in Italië in het bijzonder geeft het kapitaal er nog altijd de voorkeur aan miljoenen mannen uit de onderontwikkelde gebieden te importeren, en de vrouwen in het huishouden te laten (14). En de vrouwen zijn in het huishouden niet nuttig alleen omdat ze het huishouden doen *zonder loon en zonder te staken*, maar ook omdat ze gezinsleden, die door de economische crises tijdelijk zonder werk komen te zitten, altijd weer in huis opnemen. Het gezin, deze moederschoot, altijd bereid tot hulp en bescherming in ogenblikken van nood, is lange tijd de beste garantie geweest, dat de werklozen niet direct in miljoenen rebelse outsiders veranderden.

De partijen van de arbeidersklasse hebben zorgvuldig vermeden het probleem van de huisarbeid aan te roeren, overeenkomstig hun opvatting, dat de vrouw - zelfs nog in de fabriek - een lager schepsel is. Als we dit probleem aansnijden, stellen we tegelijk globaal de grondslagen van de vakbonden ter discussie, die zich bezighouden (a) slechts met de fabriek, (b) slechts met de meetbare en 'betaalde' arbeidsdag, (c) slechts met dat deel van het loon, dat uitbetaald wordt, en

niet met het deel, dat door de inflatie wordt opgeteerd. De partijen van de arbeidersklasse hebben er bij de vrouwen altijd op aangedrongen hun bevrijding uit te stellen tot een hypothetisch morgen, dat afhankelijk is van de veroveringen, die de mannen - die in hun strijddoelen door juist die partijen ingeperkt worden - voor 'zichzelf' in de wacht slepen. In werkelijkheid heeft elke fase in de klassenstrijd de onderschikking en uitbuiting van de vrouw slechts op een hoger nivo bevestigd. Het voorstel om huisvrouwen een uitkering te verlenen (15) - en waarom dan geen loon voor huisvrouwen? - maakt alleen maar duidelijk dat deze partijen niet van zins zijn iets te veranderen aan de rol van de vrouwen als huisvrouwen en die van de mannen (en vrouwen) als loonslaven en deze rollen slechts verder wil institutionaliseren. Niemand van ons gelooft, dat de emancipatie, de bevrijding, zich via de arbeid voltrekt. Arbeid blijft altijd arbeid - of dat nu binnenshuis of buitenshuis is. De autonomie van de loonarbeider bestaat erin een 'vrij individu' voor het kapitaal te zijn; dit geldt voor de vrouwen net zo goed als voor de mannen. Wie beweert, dat de bevrijding van de vrouwen die tot de arbeidersklasse behoren erin ligt werk buitenshuis te vinden, snijdt slechts een deel van het probleem aan, maar niet de oplossing ervan. De slavernij van de lopende band is geen bevrijding uit de slavernij van het aanrecht. Wie dit ontkent, ontkent ook de slavernij van de lopende band en bewijst daarmee eens te meer, dat als je de uitbuiting van de vrouwen niet begrijpt, je ook de uitbuiting van de man niet werkelijk kunt begrijpen. Maar deze kwestie is van zo'n beslissende betekenis voor de vrouwenbeweging, dat we er nog apart op terug zullen komen. Voor het ogenblik moeten we onthouden, dat - omdat binnen een kapitalistisch georganiseerde wereld aan de producerende vrouwen geen loon wordt uitbetaald - de gestalte van de kapitalist achter die van de echtgenoot verdwijnt. Deze verschijnt als de uitsluitende geadresseerde van huishoudelijke verrichtingen, en dat verleent het huishoudelijk werk een dubbelzinnig, slaafs karakter. De echtge-

noot en de kinderen worden nl. doordat ze liefde afdwingen van de vrouw de eerste kleine meerderen, de directe controleurs over dit werk.

De echtgenoot leest gewoonlijk de krant en wacht tot het eten klaar is, ook als z'n vrouw net als hijzelf uit gaat werken en samen met hem thuis komt. Het is duidelijk, dat de huisarbeid als bijzondere vorm van uitbuiting ook een bijzondere strijdvorm vereist, namelijk de vorm van de vrouwenstrijd, binnen het gezin.

Als we vergeten helder voor ogen te houden, dat uitgerekend het gezin de voornaamste steunpilaar is van de kapitalistische organisatie van de arbeid, als we de fout maken, het gezin te zien als een bovenbouwverschijnsel, dat overeenkomstig de verschillende fasen van de fabrieksstrijd verandert, dan hinkt de revolutie ook in de toekomst op één been verder en vereeuwigd en verscherpt *een fundamentele tegenspraak binnen de klassenstrijd, een tegenspraak, die functioneel is ten opzichte van de kapitalistische ontwikkeling!* We zouden een foutief beeld vereeuwigen als we onszelf in onze hoedanigheid van huisvrouwen blijven zien als producenten van gebruikswaarden, als we onszelf in onze hoedanigheid van huisvrouwen zien als staande buiten de arbeidersklasse. Zolang de huisvrouwen niet gezien worden als deel van de arbeidersklasse, is de klassenstrijd op elk ogenblik en op elk punt geblokkeerd, tot mislukken gedoemd en niet in staat de hele rijkdom van z'n praktische doelstellingen te ontplooiën. We kunnen hier niet verder op dit punt ingaan. Door het huishoudelijk werk als een versluisende vorm van productieve arbeid toontmaskeren en te veroordelen, worden tevens een hele reeks vragen met betrekking tot de doelstellingen en de vormen van de strijd opgeworpen.

De vermaatschappelijking van de strijd van de geïsoleerde arbeiders

De eis die daaruit onmiddellijk zou voortvloeien, nl. "Betaal ons loon" (16), zou in Italië - in de gegeven krachtsverhoudingen - wezenlijk het gevaar lopen zo uitgelegd te worden alsof we de situatie van de huisvrouw zouden willen institutionaliseren en daardoor versterken. Daarom zou deze eis nauwelijks mobiliserend kunnen werken. Het probleem blijft dus om strijdvormen uit te proberen die de huisvrouwen niet vreedzaam thuis laten in de bereidheid aan een demonstratie deel te nemen in afwachting van een loon dat toch niet genoeg zou zijn. Het gaat veeleer om strijdvormen die meteen de hele structuur van huishoudelijk werk ter discussie stellen, waarbij we deze arbeid rechtstreeks weigeren, ons bestaan als huisvrouw afwijzen en het huis als ghetto van ons bestaan. Want het probleem is niet zozeer en niet uitsluitend deze hele arbeid er bij neer te gooien, maar de totale huisvrouwenrol te vernietigen. Het uitgangspunt is *niet hoe het huishoudelijk werk efficiënter te maken is*, maar hoe wij tot dragers van de strijd kunnen worden; dus niet een hogere productiviteit van de huisarbeid, *maar versterking van de revolutionaire kracht van de strijd.*

De verhouding tussen tijd-voor-huishoudelijk werk en tijd-vrij-van-huishoudelijk werk moet onmiddellijk worden veranderd: het is niet nodig beddengoed en gordijnen te strijken, glimmende vloeren te hebben, elke dag te stoffen. En toch doen nog heel veel vrouwen dat. Natuurlijk niet omdat ze dom zijn, maar omdat ze alleen in dergelijk werk hun identiteit kunnen verwkelijken, sinds de kapitalistische productie ze feitelijk heeft afgesneden van het proces van de maatschappelijk georganiseerde productie. Maar uitgesloten zijn van dit proces betekend nog niet automatisch dat men van de maatschappelijk georganiseerde strijd is uitgesloten - een strijd die verkorting van de tijd voor huisarbeid eist, maar

die tegelijkertijd de vrouw een alternatief biedt voor de identiteit die ze voorheen slechts op het nivo van het huiselijke ghetto vond. In de maatschappelijk gevoerde strijd ontdekt en realiseert de vrouw een macht die haar feitelijk een nieuwe identiteit geeft - een identiteit die slechts kan bestaan op een nieuw, hoger nivo van maatschappelijke macht. Deze mogelijkheid van een strijd op maatschappelijk vlak komt juist voort uit het maatschappelijk-productieve karakter van het werk van de vrouw in huis. En het zijn niet alleen of niet in de eerste plaats de verzorgende taken in huis, die de rol van de vrouw maatschappelijk productief maken, hoewel tegenwoordig deze taken feitelijk met de vrouwenrol geïdentificeerd worden. Het kapitaal kan technologisch deze arbeidsomstandigheden best verbeteren. Maar het kapitaal is op dit moment - in ieder geval in Italië - niet bereid de positie van de huisvrouw als spil en hengel van het gezin op te geven. Daarom heeft het geen zin om op de automatisering van de huisarbeid te wachten, want die zal nooit op gang komen: de instandhouding van het gezin is immers niet verenigbaar met de automatisering van deze verzorgende taken. Om ze werkelijk te automatiseren, moet het kapitaal het gezin in zijn huidige vorm vernietigen, d.w.z. het moet vermaatschappelijken om te kunnen automatiseren. Maar we weten maar al te goed wat kapitalistische vermaatschappelijking betekent - in elk geval steeds het tegenwoordige van de Parijse Commune.

Een nieuwe sprong in de kapitalistische organisatie, die we in de USA of in het algemeen in de kapitalistisch hoogontwikkelde landen kunnen waarnemen zou zich als volgt ontwikkelen: vernietiging van de voor-kapitalistische isolering van de productie in het huishouden, doordat in de plaats daarvan een gezin komt dat rechtstreeks de kapitalistische gelijkheid en de macht van het kapitaal door de coöperatieve arbeid weerspiegelt; daarmee zou dus de 'onvolmaaktheid' van de kapitalistische ontwikkeling van het huishouden, dat nog de voor-kapitalistische 'onvrije' vrouw als spil en hengel heeft, worden overwonnen en een

nieuwe gezinsstructuur tot stand komen, die meer in overeenstemming is met zijn functie van reproductie van de arbeidskracht.

Om terug te keren naar wat we eerder hebben gezegd: de vrouwen, de huisvrouwen die zich met hun huishouden identificeren, neigen naar een soort perfectionering van hun arbeid. We kennen allemaal de zegswijze, dat er in een huishouden, als je maar wilt, altijd wel wat te doen is.

Ze zien niet verder dan hun eigen vier muren, omdat de situatie van de huisvrouwen als voor-kapitalistische arbeidswijze en op grond daarvan de 'vrouwelijkheid' zelf waarmee men hen heeft omhangen, ervoor zor-

gen dat het zo lijkt dat de wereld, de anderen, de hele organisatie van de arbeid feitelijk iets heel vaags is, iets dat in feite onbekend is, iets dat ze niet hebben meegemaakt, dat alleen opdoemt als een schaduw achter de rug van hun man, die elke dag het huis verlaat en met dit vage 'iets' in contact komt.

Als we zeggen dat de vrouwen deze verhouding tussen tijd-voor-huishoudelijk werk en tijd-vrij-van-huishoudelijk werk moeten veranderen en moeten beginners met het huis te verlaten, dan bedoelen we daarmee dat hun uitgangspunt de vastbeslotenheid moet zijn om de rol van huisvrouw te ver-

nietigen, doordat ze beginnen om met andere vrouwen bij elkaar te komen - niet als buurvrouwen en vriendinnen, maar als arbeidskameraden en verenigd in de strijd tegen de arbeid, doordat ze deze vorm van privatistische vrouwenrivaliteit vernietigen en de solidariteit van de vrouwen opbouwen: geen solidariteit ter verdediging van de status quo, maar solidariteit voor de aanval, voor de organisatie van de strijd. Gezamenlijke solidariteit tegen de gezamenlijke arbeid. Evenzeer moeten de vrouwen ermee ophouden hun mannen en kinderen als huisvrouw en moeder tegemoet te treden, d.w.z. wanneer deze voor het middagen avondeten naar huis komen.

Elke strijdplaats buiten huis biedt de vrouw een mogelijkheid voor de aanval, juist omdat de gehele kapitalistische organisatie het huishouden als voorwaarde heeft: vergaderingen op de fabriek, bijeenkomsten in de wijk en scholierenvergaderingen zijn alle op dezelfde wijze geschikt voor de strijd van de vrouwen: bijeenkomsten en - als men wil - botsingen tussen vrouwen en mannen, maar als individuen en niet als moeder en vader, zoon en dochter, met alle mogelijkheden om de tegenstellingen, de onderdrukking en de frustraties die het kapitaal binnen het gezin heeft opgestapeld, tot uitbarsting te brengen.

Nieuwe inhouden van de klassenstrijd

Als vrouwen op een vergadering in de fabriek eisen dat de nachtploeg afgeschaft wordt, omdat men 's nachts behalve slapen ook wil vrijen - en dat is niet hetzelfde als overdag vrijen, juist wanneer vrouwen moeten werken -, dan betekent dat dat zij hun eigen autonome, subjectieve vrouwenbelangen tegenover de organisatie van de arbeid plaatsen en weigeren de onbevredigende moeders voor man en kinderen te zijn. Maar als dergelijke bijeenkomsten of botsingen plaatsvinden, waar vrouwen hun specifieke vrouwenbelang tot uitdrukking brengen, dan is dit belang niet, zoals wel be-

weerd wordt, gescheiden van en vreemd aan het klassenbelang. Al te lang hebben de politieke partijen, vooral de linkse, en de vakbonden het terrein van de klassenstrijd vastgelegd en ingeperkt. Vrijen en weigeren 's nachts te werken om met elkaar te kunnen vrijen, is een klassenbelang. Als überhaupt eens onderzocht zou worden waarom het juist de vrouwen zijn en niet de mannen die deze vraag opwerpen, zou dat nieuw licht op de hele geschiedenis van de arbeidersklasse werpen. Als men zijn eigen zoons en dochters tegenkomt op een meeting van scholieren, betekent dat dat je hen ontdekt als individuen die te midden van andere individuen aan het woord zijn, en dat betekent ook dat je hen als individuen tegemoet treedt. Veel vrouwen hebben een abortus gehad en zeer velen hebben een bevalling achter de rug. Waarom zouden vrouwen niet op een vergadering van medische studenten op de eerste plaats hun standpunt als vrouw in plaats van als studentes naar voren brengen. We hebben het niet toevallig over de medische faculteit: in de collegezalen en in de klinieken zien wij het zoveelste voorbeeld van klassenuitbuiting: niet alleen het feit dat 3e klas-patienten als proefkonijn dienen, maar vooral dat vrouwen de eerste experimenteerobjecten zijn, voorwerp van seksuele minachting, sadisme en de typische beroepsarrogantie van de artsen.

Samenvattend kan men stellen dat juist deze explosie van de vrouwenbeweging als specifieke uitdrukking van vrouwenbelangen de kern ervan uitmaakt; belangen die tot nu toe door de kapitalistische organisatie van het gezin gecastreerd zijn en die tot in elke hoek van de maatschappij, die op de onderdrukking van deze belangen berust, uitgedragen moeten worden, juist omdat voor de klassenuitbuiting in haar geheel de uitbuiting van de vrouw als specifieke bemiddelingsinstantie een voorwaarde is. En als vrouwenbeweging moeten wij ieder afzonderlijk terrein waar sprake is van deze bijzondere uitbuiting, opsporen, d.w.z. we moeten de gehele specificiteit van het vrouwenbelang in de strijd inbrengen.

ledere gelegenheid daartoe is goed: huisvrouwen van gezinnen die uit hun woning gezet dreigen te worden, kunnen het feit laten gelden dat hun huisarbeid de niet betaalde maandelijksse huur meer dan goedge maakt heeft. (In de voorsteden van Milaan hebben al veel gezinnen, aan de rand van de stad, deze strijdvorm uitgeprobeerd.) Elektrische huishoudelijke apparaten zijn een prima zaak; maar er zo veel te produceren, betekent voor de arbeiders onnodige tijd en inspanning. Dat met elk afzonderlijk loon al deze apparaten gekocht moeten worden, is een belasting en veronderstelt dat elke huisvrouw deze apparaten uitsluitend op haar eentje moet gebruiken. Dat betekent dat zij op een hoger nivo van mechanisering dan eerst aan huis gebonden is. Wat zijn ze toch goed af, de arbeider en zijn vrouw!

Het gaat er niet om kantines te hebben.

Vergeet niet dat het kapitaal eerst Fiat en pas daarna kantines maakt.

Daarom loopt de eis van een kantine voor elke wijk - losgekoppeld van een meer omvattende strijd tegen de organisatie van de arbeid, tegen de arbeidstijd - gevaar, de aanleiding tot een nieuwe ontwikkeling te geven, die op het nivo van de wijk de vrouwen juist aan een of andere verleidelijke arbeid onderwerpt met het vooruitzicht 's middags in de kantine een bord vreten te krijgen. Laten we duidelijk stellen dat wij noch deze kantines, noch dergelijke speelplaatsen en kleuterscholen willen⁽¹⁷⁾. Wij willen ook best kantines kleuterscholen, automatische was- en vaatwasmachines; maar wij willen ook de mogelijkheid hebben om maar met een paar man te eten als we daar zin in hebben, en we willen tijd hebben om met de kinderen, ouden van dagen en zieken samen te kunnen zijn wanneer en waar we willen. 'Tijd hebben' betekent minder te hoeven werken, en tijd hebben om meer met de mannen samen te kunnen zijn betekent dat ook zij minder moeten werken. En tijd hebben om met de kinderen, ouden van dagen en zieken samen te zijn wil niet zeggen om dan een kort bezoekje in de garages te kunnen brengen waar men kinderen, zieken of ouderen zoal neerpoot en die kleuterscholen,

verpleeginrichtingen en bejaardentehuizen worden genoemd; nee, het betekent dat wij, die als eerste uitgesloten werden, het initiatief tot de strijd nemen, opdat al deze mensen die op gelijke wijze worden uitgesloten - zieken, ouden van dagen, kinderen - deelen hebben aan de maatschappelijke rijkdom en weer met ons en wij allen samen weer met de mannen samen zijn en wel op een zelfstandige, onafhankelijke manier, zoals wij het voor ons zelf willen. Want het feit dat zij van het proces van maatschappelijke, directe productieve arbeid, van het maatschappelijk leven, zijn uitgesloten, is evenals onze uitsluiting een gevolg van de kapitalistische organisatie.

De weigering van de arbeid

Daarom moeten wij het huishoudelijk werk als vrouwenarbeid, als ons opgedrongen arbeid, weigeren, als arbeid, die de vrouwen nooit bedacht hebben, die nooit betaald is, die men ons onder onzinnige werktijden van 12 of 13 uur per dag opgelegd heeft, om ons de hele dag aan huis te ketenen.

Wij moeten het huis uit; wij moeten weigeren het huishouden te doen, omdat wij ons met de andere vrouwen willen verenigen, om tegen alles te vechten, wat de aanwezigheid van vrouwen in huis vooronderstelt. Om ons zelf bij de strijd van al diegenen aan te sluiten die in ghetto's leven, of het nu het ghetto van een crèche, een school, een ziekenhuis, een bejaardentehuis of een sloppenbuurt is. De stap zetten het huis te verlaten alleen al is een vorm van strijd, omdat de maatschappelijke bezigheden die wij verrichten dan niet langer onder dezelfde voorwaarden uitgevoerd zouden worden, en op grond daarvan ál diegenen die buitenshuis werken de eis zouden stellen, dat de last die tot nog toe door ons gedragen werd nu precies daarheen geworpen wordt waar zij thuis hoort - op de schouders van het kapitaal. Deze verandering van voorwaarden om de strijd te voeren zal des te heviger zijn naarmate de weigering van de kant van de vrou-

wen om huishoudelijk werk te verrichten heviger, vastbeslotener en massaler zal zijn. Het arbeidersgezin is het moeilijkst open te breken, omdat het de steun voor de arbeider als arbeider en daarom de stut van het kapitaal is. De verzorging van de arbeidersklasse, haar overleven hang van dit gezin of – maar ten koste van de vrouw, tegen het belang van de klasse zelf: Binnen dit gezin is de vrouw de slavin van een loonslaaf en haar slaaf-zijn stelt de slavernij van de van haar afhankelijke man veilig. Zoals de vakbond beschermt het gezin de arbeider, maar bewerkstelligt tegelijkertijd dat noch hij noch zij ooit iets anders dan een arbeider zullen zijn. En dat is de reden waarom de strijd van de vrouwen uit de arbeidersklasse tegen het gezin beslissend is.

Het huis uit gaan is, zoals we gezegd hebben, een vorm van strijd. Met andere vrouwen die ook in het huishouden werken, binnen- en buitenshuis bij elkaar komen, geeft ons de mogelijkheid andere punten van strijd te veroveren. In de mate waarin onze strijd een strijd tegen de arbeid wordt, maakt hij deel uit van de strijd die de arbeidersklasse tegen de kapitalistische arbeid voert. Maar in de mate waarin de uitbuiting van de vrouwen door het huishoudelijk werk haar eigen specifieke geschiedenis – een geschiedenis die verbonden is aan het overleven van het kleine afzonderlijke gezin – gehad heeft en heeft, voegt de bijzondere richting van deze strijd, die verloopt via de vernietiging van het kleine gezin, zoals dat door de kapitalistische maatschappij-orde ingevoerd is, aan de klassenstrijd een nieuwe dimensie toe.

B. De passiviteit werpt vruchten af

De rol van de vrouw in het gezin bestaat er overigens niet slechts in, maatschappelijke bezigheden te vervullen waarvoor ze geen loon ontvangt. Het opsluiten van de vrouw in een aan de man ondergeschikte hulpfunctie in het gezin heeft - zoals reeds aan het

begin is gezegd - de verminking van haar fysieke integriteit tot voorwaarde gehad. Men heeft haar - in Italië met krachtige steun van de katholieke kerk, die de vrouw altijd als een levend wezen van lagere orde gedefinieerd heeft - eerst gedwongen tot voorechtelijke onthouding en na de trouwdag tot onderdrukking van haar seksualiteit: enkel en alleen bestemd voor en verplicht tot het kinderen-krijgen. Zo heeft men een rol gecreëerd van de vrouw als “dappere moeder en gelukkige echtgenote”, wier seksuele identiteit volledig gesublimeerd wordt en wier fundamentele functie het is om laad- en losplaats voor de gevoelsuitingen van anderen te zijn, buffer voor de tegenstellingen in het gezin. Wat uiteindelijk als frigiditeit van de vrouw is gecategoriseerd, moet worden herwaardeerd als het opdringen van een passieve ontvankelijkheid, - ook op seksueel gebied.

Het is nu juist deze passiviteit van de vrouw in het gezin die “productief” wordt, zijn vruchten afwerpt. Op de eerste plaats omdat ze zo tot losplaats wordt voor alle vormen van onderdrukking die de mannen buitenshuis mee maken, en ze tegelijkertijd het object wordt waarop de man zijn machtsneigingen, die door het onderdrukkend karakter van de kapitalistische organisatie van de arbeid bij hem opgeroepen worden, kan botvieren; en in deze zin wordt de vrouw productief voor de kapitalistische organisatie omdat ze als veiligheidsklep voor de maatschappelijke spanningen dient.

Op de tweede plaats wordt de vrouw productief in zoverre de volledige ontkenning van haar persoonlijke autonomie haar dwingt haar frustratie te sublimeren in een ononderbroken reeks behoeften, die zich steeds concentreren op het huis als oord van bevrediging, - een soort consumptiedwang, die precies correspondeert met haar dwangmatig perfectionisme in het huishoudelijke werk. Natuurlijk is het niet aan ons andere vrouwen te vertellen wat ze allemaal in hun huis moeten slepen. Niemand kan de behoeften van iemand anders bepalen. Het gaat ons echter erom de strijd te organiseren zodat deze sublimaties verdwijnen.

Dode arbeid en de zieltogende seksualiteit

We gebruiken het woord “sublimatie” met opzet. De frustratie die het resultaat is van het monotone en het elke dag opnieuw terugkerende huishoudelijke werk, en de frustratie ontstaan uit seksuele passiviteit, zijn slechts theoretisch van elkaar te scheiden. Zowel de seksuele creativiteit als de creativiteit in de arbeid zijn gebieden waarop de menselijke behoefte wil dat wij - zoals Marx zegt - onze natuurlijke en verworven vermogens als “elkaar afwisselende vormen van bezigheid” vrij kunnen realiseren (18). Bij vrouwen (en daardoor ook bij mannen) zijn de natuurlijke en de verworven vermogens tegelijkertijd onderdrukt. De passieve receptiviteit van de vrouw in de seksualiteit doet de behoefte naar perfectionisme van de vrouw in het huishoudelijk werk ontstaan en kan de monotonie van de lopende band weldadig doen schijnen.

De banaliteit van het merendeel van het huishoudelijke werk en de discipline die het vereist om iedere dag, iedere week, elk jaar (en zondags dubbel) hetzelfde werk te doen, vernietigt de mogelijkheden voor een ongeremde seksualiteit. Onze jeugd is de voorbereiding voor het offer: men leert ons geluk te verwachten van cleane seks op beddelakens-nog-witter-dan-wit, en de seksualiteit en tegelijkertijd iedere andere creatieve activiteit op te geven.

Tot nu toe heeft de vrouwenbeweging, speciaal door de vernietiging van de mythe van het vaginale orgasme, het lichamelijke mechanisme aan de kaak gesteld dat het mogelijk gemaakt heeft dat de seksuele mogelijkheden en vermogens van de vrouw enkel en alleen door de man bepaald en beperkt werden.

Nu kunnen we beginnen de seksualiteit weer te relateren aan de andere kanten van de creativiteit en in te zien hoe de seksualiteit steeds 'beperkt zal blijven zolang a) ons werk ons en onze individuele vermogens verminkt, en zolang b) de mensen met wie zij seksuele verhoudingen hebben ons overheer-

sen en zelf door *hun* werk ook in de vernieling raken. De vernietiging rond de vagina betekent de eis naar autonomie van de vrouwen tegenover onderschikking en sublimatie. Maar het gaat niet alleen om clitoris contra vagina, maar om alle twee tegen de baarmoeder. Ofwel de vagina is primair sluis voor de reproductie van de arbeidskracht, verkocht als een waar - de kapitalisatiefunctie van de baarmoeder -, ofwel ze is onderdeel van onze natuurlijke vermogens, van onze maatschappelijke uitrusting. De seksualiteit is de hoogste maatschappelijke uitingsvorm, de hoogste vorm van menselijke communicatie. In deze zin is ze de oplossing van de autonomie. De arbeidersklasse organiseert als klasse de opheffing van zichzelf als klasse; binnen de arbeidersklasse organiseren wij ons autonoom om de fundamenten voor de opheffing van de autonomie te leggen.

De 'politieke' aanval op de vrouwen

Terwijl wij onze eigen weg ontdekken om ons in de strijd te organiseren, moeten wij met diegenen discussiëren die er maar al te happig op zijn de vrouwen aan te vallen, ook wanneer ze zich in een beweging aaneensluiten. Ze beweren dat de vrouw, doordat zij vanuit de kritiek op haar afstomping door het werk en door de consumptie zichzelf een nieuwe bestemming schept, verantwoordelijk is voor het ontbreken van klasse-eenheid. Laten we een gedeelte van de zonden waarvan ze beschuldigd wordt opsommen. Er wordt beweerd:

1. De vrouw wil een groter deel van het loon van haar man om bijv. kleren voor zichzelf en voor de kinderen te kopen, en gaat daarbij niet uit van wat hij vindt dat nodig is, maar van wat zij voor zichzelf en voor de kinderen denkt te moeten hebben. Hij werkt hard om het geld bij elkaar te krijgen. Zij verlangt slechts een andere verdeling van haar ontbrekende rijkdom, in plaats van

zijn strijd voor meer rijkdom, meer loon, te ondersteunen.

2. Ze concurreert met de andere vrouwen om aantrekkelijker te zijn, om meer dingen dan zij te bezitten, net zoals haar huishouden schoner en netter moet zijn dan dat van haar huurvrouwen. Ze sluit zich niet met hen op klasse-basis aaneen, zoals ze zou moeten doen.

3. Ze graaft zich in in haar huishouden en is niet in staat om de strijd van haar man in de fabriek te begrijpen. Ze gaat tenslotte zo ver dat ze zich beklaagt wanneer hij staakt in plaats van hem te ondersteunen. Ze stemt op de conservatieven.

Dit zijn enkele van de redenen waarom ze als reactionair of in het beste geval als achtergebleven beoordeeld wordt, zelfs door sommige mannen die in de strijd in de fabriek een leidende rol spelen en die als politieke militanten het eerst in staat zouden moeten zijn om het wezen van de maatschappelijke onderdrukking te begrijpen. Voor hen is het gemakkelijk de vrouwen te veroordelen om wat zij in overeenstemming met de in de maatschappij heersende ideologieën als achtergeblevenheid beschouwen. Maar zij vertellen er niet bij dat zij van de onderschikking van de vrouwen, die hen vanaf het moment van hun geboorte verzorgd hebben, geprofiteerd hebben. Sommigen beseffen niet eens duidelijk dat ze zijn verzorgd; zo vanzelfsprekend is het voor hen geworden dat moeders, zusters en dochters 'hun' mannen bedienen. Voor ons is het van de andere kant erg moeilijk de aangeboren mannelijke arrogantie te scheiden van hun strijd die altijd strikt 'politiek', slechts gericht op het klassevoordeel lijkt te zijn. Laten we dit eens wat nader bekijken.

1. Vrouwen als consumenten

Het zijn niet de vrouwen die het huis tot middelpunt van de consumptie maken. Het consumptieproces is integraal onderdeel van de productie van de arbeidskracht, en als de vrouwen zouden weigeren om inkopen te doen. d.w.z. 'geld uit te geven', dan zou dat

een staking zijn. Als we dit hebben gezegd moeten wij er echter aan toevoegen dat de vrouwen vaak door het kopen van spullen compensatie proberen te zoeken voor de maatschappelijke verhoudingen waarvan ze uitgesloten zijn doordat ze buiten de maatschappelijk georganiseerde arbeid worden gehouden. Of dit overbodig is of niet hangt af van het standpunt en het geslacht van degene die dit beoordeelt: intellectuelen kopen boeken. Maar niemand vindt deze consumptie overbodig. Onafhankelijk van de kwaliteit van de inhoud vertegenwoordigt het boek in deze maatschappij op grond van een traditie die ouder is dan het kapitalisme, een mannelijke waarde.

We hebben al gezegd dat de vrouwen spullen voor het huis kopen omdat het huis de enige bevestiging van haar bestaan is. Maar het idee dat beperking van de consumptie op een bepaalde manier een bevrijding is, is zo oud als het kapitalisme zelf en stamt van de kapitalisten die de arbeiders altijd de schuld geven van hun eigen situatie. De negers in Harlem werden jarenlang door goedbedoelende liberalen vermaand dat het rassenprobleem opgelost zou zijn als ze maar zouden ophouden met het rijden in Cadillacs. Tot het moment dat het geweld van hun strijd (dat het enige adequate antwoord was) tot een maatstaf van hun maatschappelijke macht werd, was deze Cadillac een van de weinige middelen om hun machts potentieel te tonen. Dit, en niet een gevoel voor zuinigheid, wekte het misnoegen van de liberalen.

In ieder geval zou niets van wat wij kopen noodzakelijk voor ons zijn als wij vrij zouden zijn. Noch het eten dat ze voor ons vergiftigen, noch de kleren die de klasse-, geslachts- en generatieverschillen aangeven, noch de huizen waarin ze ons opsluiten. In ieder geval ligt ons werkelijke probleem daarin dat wij nooit genoeg hebben, en niet dat we teveel hebben. De druk die de vrouwen op de mannen uitoefenen is een verdediging van het loon en geen aanval daarop. Juist omdat de vrouwen de slavinnen van de arbeiders zijn, delen de mannen het loon op

tussen hun eigen uitgaven en de algemene gezinsuitgaven.

Als de vrouwen geen eisen zouden stellen zou de algemene levensstandaard van het gezin door de voortdurende inflatie dalen, en de vrouwen zouden natuurlijk als eersten de last daarvan dragen. Als de vrouw dus geen eisen zou stellen, dan zou het gezin nog bovenop de tot nu toe genoemde punten, voor het kapitaal ook nog de functie hebben de daling van de prijs van de arbeidskracht, resp. de daling van het reële loon op te vangen. Dit is daarom de meest directe manier waarop de vrouwen materieel de levensstandaard van hun klasse kunnen verdedigen. En wanneer ze naar politieke bijeenkomsten gaan, dan hebben ze zelfs nog meer geld nodig!

2. Vrouwen als rivalen

Wat de 'rivaliteit' van vrouwen betreft speelt er een mechanisme dat Frans Fanon voor de derde wereld beschreven heeft en dat algemeen op de hele klasse toegepast zou kunnen worden, ware het niet dat het heersende racisme dat verhinderde. De gekoloniseerden, zegt hij, bestrijden elkaar onderling, wanneer zij zich met tegen hun onderdrukkers organiseren. De druk die uitgeoefend wordt voor een hoger loon kan soms de vorm aannemen van 'rivaliteit', maar niet

tegenstaande wordt, zoals we gezegd hebben, de levensstandaard van de arbeidersklasse erdoor gegarandeerd. Anders gesteld is het met de seksuele rivaliteit van vrouwen, die haar wortels vindt in het feit dat de vrouw economisch en maatschappelijk afhankelijk is van de man. In de mate waarin vrouwen voor mannen leven, zich bij het dragen van kleren laten beïnvloeden door mannen, in die mate worden zij door mannen middels deze rivaliteit gemanipuleerd (20). Wat de rivaliteit inzake het huishouden betreft moet gezegd worden dat vrouwen vanaf hun vroegste jeugd afgericht worden om trots en verzet van een 'opgeruimd en net' huis te zijn. Maar de mannen kunnen niet eeuwig het privilege genieten in het persoonlijk bezit van een dienstmeisje te zijn en tegelijkertijd als maar te blijven klagen over de gevolgen van dit 'persoonlijk geknecht zijn'. Als zij zich blijven beklagen moeten wij daaruit de conclusie trekken dat hun aanval op onze rivaliteit in werkelijkheid een verdediging van ons geknecht zijn is. Indien Fanons opvatting niet juist is dat het conflict onder de gekoloniseerden uitdrukking is van de lage organisatiegraad, dan betekent dat dat het antagonisme een kenmerk is van natuurlijk onvermogen. Als wij het huis een getto noemen dan kunnen we het evengoed een kolonie noemen die door lokale hiërarchieën vanuit de metropool geregeerd wordt. De opheffing de onderlinge rivaliteit van de gekoloniseerden ligt in de autonome strijd. De vrouwen hebben veel grotere hindernissen dan de rivaliteit genomen om zich zomaar ter ondersteuning van de strijdende mannen te verenigen. De vrouwen waren minder succesrijk waar het erom ging strijdmomenten meer diepgang te verlenen en te veranderen door er een gelegenheid van te maken om hun eigen eisen naar voren te halen. De autonome strijd keert de vraag om; waar het om gaat is niet meer 'zullen de vrouwen zich verenigen ter ondersteuning van de mannen', maar omgekeerd: 'zullen de mannen zich verenigen ter ondersteuning van de vrouwen'.

3. Vrouwen als verbreeksters van de eenheid

Wat heeft tot nu toe het politiek bezig zijn van vrouwen in de weg gestaan? Waarom kunnen ze soms zelfs als stakingsbreeksters gebruikt worden? Waarom met andere woorden is de arbeidersklasse niet een? Van het begin af aan hebben wij de centrale betekenis van het uitsluiten van vrouwen uit de vermaatschappelijkte productie benadrukt. Dit is een objectief kenmerk van de kapitalistische organisatie: vermaatschappelijkte arbeid in de fabriek en op kantoor, geïsoleerde arbeid in het huishouden. Subjectief wordt dat weerspiegeld in de vorm waarin de fabrieksarbeiders geïsoleerd van de maatschappelijke omgeving georganiseerd zijn.

Wat moet men op maatschappelijk vlak doen? Wat moeten de vrouwen doen? De mannen ondersteunen, hun aanhangsel zijn in huis en in de strijd, of zelfs hulptroepen voor de vakbond zijn? Deze splitsing en dit soort splitsing vormen de geschiedenis van de arbeidersklasse. In iedere fase van de strijd worden die delen van de arbeidersklasse, die het verst afstaan van de productiecycclus, ingezet tegen die delen die in het centrum ervan staan, en wel zolang als laatstgenoemden de eerstgenoemden negeren. Dat is de geschiedenis van de vakbonden, bijv. in de USA, wanneer zwarte arbeiders als stakingsbrekers gebruikt worden, wat tussen haakjes niet zo vaak het geval is geweest als men de blanke arbeiders heeft proberen aan te praten. Negeren en vrouwen zijn als stakingsbrekers direct te identificeren en verhalen over stakingsbrekerij versterken vooroordelen die hun oorsprong hebben in objectieve on-eenheid: de blanke arbeider aan de lopende band en de neger die achter zijn rug de vloer aanveegt; of de man aan de band en de vrouw die als hij thuiskomt, achter zijn rug de vloer aanveegt.

Als mannen weigeren te werken houden zij zichzelf voor militanten, en als wij weigeren te werken houden zij ons voor kankeraarsters. Als sommigen van ons conservatief

stemmen, omdat wij van de politieke strijd uitgesloten zijn, geloven zij dat wij achterlopen, terwijl zij op partijen gestemd hebben die ons nooit voor iets anders dan ballast versleten hebben en hen en ons allemaal voor heel lange tijd verraden en verkocht hebben.

C. De productiviteit van de discipline

Het derde aspect van de rol van de vrouw in het gezin is daarin gelegen dat de vrouw - op grond van de al besproken oorzaken van de vernieling van haar persoon - tot uitvoerende instantie van repressie en disciplineren op ideologisch en psychologisch vlak van alle gezinsleden wordt. Onder de tirannie van haar man en van het huishouden, kan de vrouw 't uithouden door zich voor te houden 'dappere moeder en gelukkige echtgenote' te willen zijn, hoewel haar holer bestaan met dit ideaal in strijd is. Diegenen die getiranniseerd worden en geen macht hebben, reproduceren in de nieuwe generaties gedurende de eerste levensjaren, gedweeë arbeiders en kleine tirannen net als de onderwijzeres in de school dat doet. (In dit opzicht is de vrouw medeplichtig aan haar man: het is niet toevallig dat er oudersleraren-organisaties bestaan.) De vrouw, verantwoordelijk voor de reproductie van de arbeidskracht, disciplineert enerzijds de kinderen, die morgen arbeider zullen zijn, anderzijds haar man, die vandaag de dag moet werken en van wiens loon het holer gezinsonderhoud afhankelijk is.

Wat we hier enkel geprobeerd hebben te bekijken is de productiviteit van de vrouw in haar functie als huisvrouw, zonder echter de psychologische implicaties tot in detail te onderzoeken. Deze productiviteit berust op het geheel van functies die de vrouw vervult (d.w.z. taken die zij in aanvulling op het huishoudelijk werk verricht en die zij kosteloos op zich neemt). Het hoofdprobleem is daarom volgens ons de noodzaak de rol te doorbreken, die vrouwen van elkaar, van hun mannen en kinderen gescheiden houdt,

ieder in zijn eigen gezin zoals de zijderups in haar cocon, die zichzelf door haar arbeid tot gevangene maakt, om dood te gaan en de zijde aan het kapitaal te later. Dit alles afwijzen betekent voor de huisvrouwen dat ze zich ook als dat deel van de arbeidersklasse opvatten dat het meest gedegradeerd is omdat het geen loon ontvangt.

De positie die de huisvrouwen in de algemene strijd van de vrouwen innemen is beslissend, omdat daarmee de belangrijkste peiler van de tegenwoordige kapitalistische organisatie, nl. het gezin, ondergraven wordt.

Iedere strijdinhoud, die in tegenstelling tot de rol van de huisvrouw als aanhangsel van alles en iedereen, erop gericht is om de individualiteit van de vrouw weer te herstellen, is het waard nagestreefd te worden, als een strijdinhoud, die de mogelijkheid van deze rol vernietigt. Evenzo moeten al die doelen nadrukkelijk nagestreefd worden, die ertoe dienen dat de vrouw het geheel van haar elementaire fysieke functies terugkrijgt, op de eerste plaats de seksuele, welke het samen met de productieve creativiteit vooral is die haar is afgenomen. Het is niet toevallig dat het onderzoek naar anticonceptie met aanzienlijke vertraging plaatsvindt. Het is niet toevallig dat abortus in bijna alle landen verboden is of hoogstens enkel op medische gronden is toegestaan. Beginnen met deze taken aan te pakken is geen goedkoop reformisme. De handhaving ervan door het kapitaal vereeuwigd de klassendiscriminatie en i.h.b. de discriminatie van de vrouw. Daarom worden proletarische vrouwen, vrouwen uit de derde wereld, als proefkonijn voor dit soort onderzoeken gebruikt? Waarom wordt het probleem van de anticonceptie altijd als een probleem van de vrouw behandeld? De strijd om de heerschappij van het kapitaal op dit terrein te vernietigen is conform het klassenbelang en het specifieke belang van de vrouw. Deze strijd verbinden met de strijd tegen het moederschap in de zin van een verantwoordelijkheid die uitsluitend bij vrouwen berust, tegen huisarbeid in de zin van enkel vrouwenarbeid, en in laatste instantie tegen alle modellen die het kapitaal zelf als voorbeelden van vrouwenemancipa-

tie aanbiedt, en die niets anders zijn dan karikaturen van mannenrollen, - dat is strijd tegen deling van en organisatie van arbeid.

Vrouwen en de strijd tegen de arbeid

Samenvattend kunnen we zeggen: de rol van de huisvrouw, achter wier isolering maatschappelijke arbeid schuilgaat, moet vernietigd worden. Maar onze alternatieven zijn erg begrensd. Tot nu toe is de mythe van de ongeschiktheid van de vrouw voor wat dan ook, welke zijn oorsprong vindt in de vrouw die in het huishouden geïsoleerd is, die van het loon van een ander afhankelijk is en daarom naar het bewustzijn van een ander gevormd is, slechts door één alternatief opengebroken: De vrouw die zich een eigen loon verschafft en daarmee de economische afhankelijkheid doorbreekt en eigen onafhankelijke ervaringen met de buitenwereld opdoet, doordat zij maatschappelijke arbeid order vermaatschappelijkte voorwaarden verricht, hetzij in de fabriek, hetzij op kantoor; en hier begon zij eigen vormen van maatschappelijk protest te ontwikkelen naast de traditionele vormen van klassenstrijd. Het opkomen van de vrouwenbeweging is een afwijzing van dit alternatief. Het kapitaal maakt zich meester van dezelfde druk als die welke de vrouwenbeweging tot stand gebracht heeft de afwijzing door miljoenen vrouwen van hun traditionele positie -, om de arbeidskracht met een toenemend aantal vrouwen een nieuwe samenstelling te geven. De vrouwenbeweging kan zich slechts in oppositie tot dit alternatief ontwikkelen. Alleen al door het feit dat de vrouwenbeweging bestaat maakt zij duidelijk - en zij moot dat in steeds meer gedifferentieerde acties aantonen --, dat de vrouwen de mythe van de bevrijding middels arbeid afwijzen. Want we hebben al genoeg gewerkt. We hebben miljoenen tonnen katoen door onze vingers laten gaan, miljoenen borden afgewassen, miljoenen vloeren geschrobd, miljoenen velletjes papier getypt, miljoenen radiodraadjes gemonteerd, miljoenen luiers

met de hand of de machine gewassen. Iedere keer wanneer men ons de toegang tot een traditioneel 'bolwerk' van mannen verleend had, heeft men de toegang verschaft tot een nieuw niveau van uitbuiting. Wij moeten nog een keer - hoe groot de verschillen ook zijn - de parallellen tussen de onderontwikkeling van de derde wereld en de onderontwikkeling in de metropolen, of beter gezegd: de keuken van de metropolen, aangeven. De kapitalistische planning biedt de derde wereld de kans om zich te ontwikkelen'; hetgeen betekent dat zij behalve de huidige verschikkingen ook nog de hel van de industriële contrarevolutie moet ondergaan. De vrouwen in de metropolen wordt dezelfde 'hulp' geboden. Maar wij allen, die uit noodzaak te overleven of vanwege zgn. persoonlijke uitgaven of om economisch onafhankelijk te worden, het huis uitgegaan zijn om te werken, hebben de anderen gewaarschuwd: de inflatie heeft ons aan die ellendige type-machinepakhuizen of aan de lopende band geketend, en daarin ligt geen enkel heil. Wij moeten de vorm van ontwikkeling die zij ons aanbieden, afwijzen. Maar de strijd van de vrouw die buitenshuis werkt zal niet weer via de isolering binnenshuis lopen, hoe verleidelijk het huis op menige maandagochtend ook weer mag lijken. Evenmin zal de strijd van de huisvrouw erop gericht zijn om de gevangenis die het huis is in te ruilen voor het bureau of de lopende band, hoe aantrekkelijk ook het werken buitenshuis mag schijnen tegenover de eenzaamheid binnen de eigen kamermuren.

De vrouwen moeten hun eigen mogelijkheden volledig ontdekken, die er niet in bestaan, kousen te stoppen en evenmin kapitein op een oceaanstomer te worden. Of beter gezegd: dat kunnen wij ook, maar op het moment is hun functie totaal ondergeschikt aan de voorwaarden van het kapitaal.

De uitdaging van de vrouwenbeweging is erin gelegen, strijdvormen te vinden, die, terwijl zij de vrouw van het huis bevrijden, enerzijds een dubbel geknecht zijn van de vrouw vermijden en anderzijds een verdergaande mate van controle en disciplineren door het kapitaal onmogelijk maken. Uitein-

delijk is dit voor de vrouwenbeweging de scheidslijn tussen reformisme en revolutionaire politiek.

Naar het schijnt zijn er weinig geniale vrouwen geweest. Dat kon ook niet, omdat het genie van hen die uit het maatschappelijke proces zijn buitengesloten, niets had om zich mee bezig te houden. Nu is het er - de strijd zelf.

Freud heeft gezegd dat elke vrouw vanaf haar geboorte aan penisnijd lijdt. Hij heeft verzuimd eraan toe te voegen dat dit soort nijd dan pas begint als ze waarneemt dat het hebben van een penis in een bepaald opzicht betekent macht hebben. En helemaal buiten beschouwing lief hij het feit dat de traditionele macht van de penis in een nieuwe historische fase kwam, toen de scheiding tussen man en vrouw door het kapitaal georganiseerd werd.

En hier begint onze strijd.

Noten:

1. Dat gebeurde in de VS tijdens de massademonstratie van vrouwen, bijeen op het Internationale Vrouwen Congres in augustus 1970.

2. Dat impliceert een volledig nieuwe betekenis van het begrip "opvoeding", en de tegenwoordige studies van de geschiedenis van de schoolplicht - het gedwongen leren - bewijzen dat. In Engeland golden de leraren in de 19e eeuw als "morele politie"; zij konden a) kinderen behoeden voor "misdadigheid", dus daarmee de toe-eigening van de kant van de arbeidersklasse in de maatschappij tegengaan;

b) "het plebs" opruimen, namelijk de organisatie van de arbeidersklasse, die berustte op de familie, die altijd nog ofwel een productie-eenheid was ofwel op zijn minst een levensvatbare organisatorische eenheid;

c) doen wennen aan het regelmatig aanwezig zijn en aan nauwgezetheid, wat zo noodzakelijk is voor de latere arbeid van de kinderen en

d) de klasse opsplitsen door censuren en selectie.

Evenals bij de familie verliep de overgang naar deze nieuwe vorm van maatschappelijke controle niet effen en onmiddellijk, en hij was - zoals in elke fase van de geschiedenis van het kapitalisme - het resultaat van tegenstrijdige krachten zowel binnen de arbeidersklasse als ook binnen het kapitaal.

3. Loonarbeid berust op de onderschikking van alle verhoudingen aan de loonverhouding. De arbeider moet als "individu" een contract sluiten met het ka-

pitaal, zonder enige bescherming door familiebetrekkingen.

4. Karl Marx, *Aus der Kritik der Hegelschen Rechtsphilosophie*, MEW, Bd. 1, p. 233.

5. We hebben het hier niet over de enge beslotenheid van het gezinnetje, dat de kinderen verhindert op een gewone manier betrekkingen met andere mensen aan te gaan; en ook niet over de gevolgen daarvan, nl. het argument van psychologen, dat gezonde omstandigheden zo'n crisis kunnen voorkomen. We houden ons hier bezig met de maatschappelijke organisatie in zijn geheel, waarbinnen gezin, school en fabriek telkens als gesloten gebieden, een soort van ghetto's, verschijnen. Daarom is iedere overgang van het ene gebied naar het andere pijnlijk. De pijn kan niet uit de wereld geholpen worden door te rommelen in de betrekkingen tussen het ene ghetto en het andere, maar alleen door vernietiging van alle ghetto's.

6. "Geen schoolgeld, gratis onderwijs, vrije keuze van leermiddelen" was een van de leuzen van een groep van de Italiaanse studentenbeweging, die beoogde de strijd van de scholieren met die van de arbeiders en universiteitsstudenten te verbinden.

7. In Engeland en de VS lijken de psychologen Eysenck en Jensen, die de "wetenschappelijke" overtuiging zijn toegedaan, dat de zwarten een lagere "intelligentie" hebben dan de blanken, diametraal te staan tegenover de progressieve pedagogen zoals Ivan Illich. Maar slechts in schijn. In werkelijkheid verschillen ze slechts qua methode, niet qua doel. In ieder geval zijn de psychologen niet racistischer dan de rest, hun racisme is alleen directer. "Intelligentie" is het vermogen de positie van de vijand voor "juist" te houden en de eigen logica daarnaar om te buigen. Terwijl reeds de hele maatschappij institutioneel van de vooronderstelling uitgaat dat het blanke ras superieur is, bevelen deze psychologen een nog preciezere en grondigere methode aan, opdat kinderen, die niet leren lezen, ook niet in plaats daarvan leren Molotovcocktails te maken. Een voor de hand liggende mening, waarmee Illich kan instemmen, die zich bezig houdt met "prestatiegebrek" bij kinderen (d.w.z. hun afwijzing van "intelligentie").

8. Ondanks het feit dat het kapitaal scholen onderhoudt, is de controle nooit definitief gewaarborgd, want de arbeidersklasse stelt voortdurend en in toenemende mate de inhoud ter discussie en verzet zich tegen de kosten van het kapitalistische schoolstelsel. De reactie van het kapitalistische systeem hierop is de vernieuwing van zijn eigen controle, en deze controle gaat steeds meer lijken op de reglementering in de fabriek. Toch is de nieuwe onderwijspolitiek, die tegenwoordig gepland wordt, gecompliceerder dan dit schema. Wij kunnen hier slechts de motieven die

aan deze nieuwe politiek ten grondslag liggen aangeven:

(a) de arbeidersjeugd wil alleen maar opgeleid worden voor de fabriek, ook al zouden ze ambtenaar kunnen worden en met typemachines en tekentafels kunnen werken, in plaats van schroeven te moeten vastdraaien.

(b) de jongeren uit de middenklasse wijzen de rol van bemiddelaar tussen de klassen af evenals de onderdrukking van de persoonlijkheid, die die bemiddelaarsrol vraagt.

(c) het kapitaal heeft nieuwe arbeidskrachten nodig met grotere verschillen in loon en maatschappelijke functie. De tegenwoordige trend onder arbeiders om aan elkaar gelijk te worden moet uit de weg geruimd worden.

(d) verder is er behoefte aan een nieuw soort arbeidsproces, die bij de arbeider belangstelling kweekt in "medezeggenschap" in plaats van, zoals nu, zijn afwijzing van de eentonigheid en de verbroekeling van het werk aan de lopende band. Aangezien de traditionele "weg naar succes" en zelfs het "succes" zelf door de jeugd wordt verworpen, moeten nieuwe doeleinden gevonden worden die de jeugd prikkelen dat zij weer naar school en naar het werk wil. Dagelijks duiken nieuwe "experimenten" met "vrije" opvoeding op, waarin de kinderen worden aangespoord aan de vormgeving van hun eigen opvoeding mee te werken en waarbij het veel democratischer tussen leraren en leerlingen toegaat. Het is een illusie te geloven dat dit een nederlaag voor het kapitaal betekent (evenmin als de disciplinerende op zichzelf al een overwinning is): want door het creëren van een arbeidskracht, die vindingrijker gemanipuleerd wordt, zal het kapitaal nog niet 0,1 procent van de winst verliezen. "Het is een feit", zeggen ze, "dat je voor ons veel efficiënter kunt zijn, als je je eigen gang gaat, zolang het maar binnen ons machtsbereik plaats vindt." In sommige delen van de fabriek en in de maatschappelijke fabriek wordt het parool van het kapitaal steeds meer: "vrijheid en broederlijkheid, om de gelijkheid te verzekeren en zelfs uit te breiden."

9. Wij negeren volstrekt niet de tegenwoordige pogingen reageerbuisbaby's te maken. Maar op het ogenblik zijn deze mechanismen volledig onderdeel van de kapitalistische wetenschap en controle. De toepassing zou absoluut tegen ons en tegen de arbeidersklasse zijn gericht. Ons belang is niet de voortplanting op te geven en haar in handen van de vijand te laten vallen. Het is ons belang de vrijheid tot voortplanting te veroveren zonder daarvoor te moeten betalen met derving van loon of uitsluiting uit de maatschappij.

10. In zoverre als alleen de "menselijke zorg" kinderen kan opvoeden, en met technologische vernieuwing, kan de *werkelijke bevrijding uit de huishoudelijke arbeidsdwang, de kwalitatieve verandering van het huishoudelijk werk* alleen vanuit een beweging van de vrouwen komen, vanuit de strijd van de vrouwen:

hoe meer de beweging groeit, des te minder kunnen mannen - en in eerste instantie politiek actieve - het babysitten aan de vrouwen overlaten. En tegelijkertijd biedt het nieuwe maatschappelijke leefverband, dat door de beweging wordt opgebouwd, aan de kinderen een leefruimte in gezelschap van mannen en vrouwen, die niets heeft uit te staan met de dagverblijven van staatswege. Dit zijn reeds strijdresultaten van de beweging. Juist omdat het *resultaten* zijn van de beweging die naar haar aard strijd is, zijn zij met bedoeld om op een of andere manier de strijd zelf te vervangen door louter samenwerken.

11. Het is onmogelijk aan te geven, hoe lang deze tendensen de beweging nog voorwaarts stuw en wanneer zij in hun tegendeel zullen omslaan.

12. De eerste Engelse en Amerikaanse lezeressen die deze tekst lazen, vonden dat deze definitie van huishoudelijk werk exacter moest zijn. Wat wij precies bedoelen is, dat huishoudelijk werk productieve arbeid is in de zin van Marx, dat wil zeggen ook arbeid die meerwaarde produceert. Aansluitend spreken wij tevens van de productiviteit van de totale vrouwenrol. Voor een verdere verduidelijking van de productiviteit van de vrouw zowel met betrekking tot haar arbeid als met betrekking tot haar totale rol verwijzen wij naar een analyse, waar wij op het moment aan werken. Daarin wordt de positie van de vrouw gedetailleerder behandeld binnen het perspectief van de totale kapitalistische cyclus.

13. Vergelijk de inleiding van Selma James in: *Die Macht der Frauen und der Umsturz der Gesellschaft*, p. 12: de arbeidskracht "is een zeldzame waar, want zij is geen ding. De geschiktheid te werken berust alleen bij de mens, wiens leven in het productieproces opgebruikt wordt. (.) *De beschrijving van deze fundamentele productie en reproductie is de beschrijving van de arbeid van de vrouw.* "

14. Hier tegenover bestaat er de tendens vrouwen in te schakelen in de productie, maar in bepaalde bijzondere sectoren. Verschillende behoeften van het kapitaal binnen een en hetzelfde geografische gebied hebben verschillende en zelfs onderling tegenstrijdige propaganda en politiek opgeleverd. Terwijl in het verleden de stabiliteit van het gezin berustte op een tamelijk uniforme mythologie (overeenkomend met een uniforme en officieel geaccepteerde politiek en propaganda), zijn tegenwoordig verschillende sectoren van het kapitaal met elkaar in tegenspraak en ondergraven de opvatting van het gezin als stabiele, onveranderlijke en "natuurlijke" eenheid. Een klassiek voorbeeld daarvan is de veelheid van meningen en tendensen in de bevolkingspolitiek ten aanzien van de geboorteregeling. De Engelse regering heeft kortgeleden de financiële middelen daarvoor verdubbeld. We moeten nagaan, in hoeverre deze nieuwe politiek samenhangt met de racistische immigratie-

politiek, d.w.z. met de manipulatie van het aantal volwassen arbeidskrachten; en met de toenemende uitholling van de arbeidsmoraal, die leidt tot het ontstaan van bewegingen van werklozen en bezitloze moeders: dus de geboorteregeling, controle over geboortes, om zo de reinheid van het kapitaal te behoeven voor bezoedeling door revolutionaire kinderen.

15. Deze politiek voert o.a. de Italiaanse communistische partij, die gedurende enkele jaren een wetsontwerp verdedigde, die een uitkering beloofde aan huisvrouwen boven de 55 jaar. Natuurlijk bleef het bij woorden. In 1971 kon minister Piccoli voorzichtig de mogelijkheid aankondigen van een toekomstige werkloosheidsuitkering. In 1972 is het dagelijks brood nog verder gekoppeld aan de arbeid - precies in de lijn van Nixon en Andreotti.

16. Tegenwoordig wordt de eis: loon voor huishoudelijk werk met steeds meer klem en met steeds minder oppositie binnen de vrouwenbeweging van Italië en andere landen gesteld. Sinds de eerste versie van deze tekst (juni 1971) kreeg de discussie hierover meer diepgang en veel onzekerheden, die het gevolg waren van de relatieve nieuwheid van het thema, werden overwonnen. Maar vooral de drukkende noden van de proletarische vrouwen hebben niet alleen de eisen in de beweging geradicaliseerd, maar hebben ons vertrouwen gesterkt ze verder door te drukken. Een jaar geleden, toen de beweging in Italië op gang kwam, waren er nog mensen die geloofden dat de staat de opstandigheid van de vrouwen tegen huishoudelijke arbeid gemakkelijk de kop in kon drukken met een maandelijks steun van 70 tot 80 gulden, zoals de staat dat ook al met de zogenaamde "verworpenen dezer aarde" heeft gedaan, die van de staat bijstand trokken. Op het ogenblik zijn deze onzekerheden aan het verdwijnen. En het is in ieder geval duidelijk, dat de eis 'loon voor huishoudelijke arbeid' alleen maar een basis is, een uitgangspunt, dat de eigenlijke verdienste heeft verband te leggen tussen enerzijds onderdrukking, onderschikking en isolering van de vrouw en anderzijds de materiële grondslag daarvan: de uitbuiting van de vrouw. Op het moment is de belangrijkste functie van de eis 'loon voor huishoudelijke arbeid' wellicht dat zij zowel verwijst naar de strijd als de richting aangeeft van de organisatie, waarin onderdrukking en uitbuiting, kasten- en klaspositie onlosmakelijk verbonden zijn. Het omzetten van dit perspectief naar een continue praktijk is wat de beweging in Italië en elders te doen staat.

17. Wat wij over de kantine hebben gezegd, heeft aanleiding gegeven tot enig misverstand. In de discussies in Italië en andere landen is een soortgelijke verwarring ontstaan over het loon voor huishoudelijke arbeid. Zoals we al zeiden is huishoudelijk werk net als fabriekswerk geïnstitutionaliseerd en ons uiteindelijk doel is de vernietiging van deze beide instituties. Maar afgezien van deze bijzondere eis, bestaat

er misverstand over wat überhaupt een eis is. Ze is een doel, dat niet zomaar een ding is, maar ook - zoals het kapitaal zelf op ieder moment - in wezen een stadium van het antagonisme van de maatschappelijke verhoudingen. Het hangt van de kracht van onze strijd af of de kantine of het loon, dat we krijgen, overwinning of nederlaag zal betekenen. Van onze kracht hangt het af of het bereikte doel aan het kapitaal een kans biedt het commando over onze arbeid op een nog rationelere wijze te organiseren, of voor ons een kans dit commando te verzwakken. Hoe dat doel bij het bereiken ervan er uit zal zien, of het nu gaat om loon, een kantine of vrijheid van geboorteregeling, zal manifest worden in de strijd, zal feitelijk de vrucht van de strijd zijn en dat geeft aan hoeveel macht wij in de strijd ontwikkeld hebben.

18. Karl Marx, Het Kapitaal. Deel I, vert. I. Lipschits, Bussum 1970, p. 372:

"Voor de grootindustrie wordt het een zaak van leven of dood om monstrositeit van een ongelukkige, voor de variërende uitbuitingsbehoeften van het kapitaal in reserve gehouden, beschikbare arbeidersbevolking te vervangen door de absolute disponibiteit van de mens voor afwisselende soorten arbeid: dat wil zeggen dat het deel-individu, dat slechts drager is van een maatschappelijke deelfunctie, wordt vervangen door het volledig ontplooiende individu, voor wie de verschillende maatschappelijke functies elkaar afwisselende bezigheden zijn."

19. "Maar het andere, fundamenteelere, bezwaar, dat wij in het volgende hoofdstuk zullen behandelen, komt voort uit ons bezwaar tegen de vooronderstelling, dat het algemene niveau van het reële loon door het wezen van de loonovereenkomst direct bepaald wordt. ... Wij zullen trachten aan te tonen dat het in eerste instantie *bepaalde andere krachten* zijn, die het algemene niveau van de reële lonen bepalen.... Wij zullen aantonen, dat *het verloop van de economie waarin we leven, in dit opzicht fundamenteel verkeerd begrepen wordt.*" (J.M. Keynes, *Allgemeine Theorie der Beschäftigung, des Zinses und des Geldes*, Berlin 1966, p. 11 e.v.; cursief van M.D.C.) Die "bepaalde andere krachten" zijn volgens ons op de eerste plaats de vrouwen.

20. Het was opvallend, dat veel bolsjewieken na 1917 onder de onteigende adel hun vrouwelijke partner vonden. Indien de macht nog steeds in handen van de mannen blijft, zowel op het niveau van de staat als op het niveau van de individuele betrekkingen, dan blijven de vrouwen nog steeds "prooi en object van de gemeenschappelijke wellust" (Karl Marx, *Oekonomische-philosophische Manuskripte*. In: MEW dl 1, Ergänzungsband, p. 535.) Reeds in 1921 staat in de "Besluiten van het 3e congres van de Communistische Internationale" in het eerste deel van de "Arbeid onder Vrouwen": "Het derde Congres van de Comintern bevestigt her principe van het revolutionair

Marxisme, dat er geen 'bijzondere vrouwenkwestie' en geen 'bijzondere vrouwenbeweging' bestaat, en dat ieder soort van bondgenootschap tussen arbeiders en burgerlijke feministen evenals iedere ondersteuning van de sociale schippers en opportunisten door arbeiders leidt tot ondergraving van de krachten van het proletariaat.... Om een eind te maken aan de slavernij van de vrouw is de vestiging van de nieuwe communistische organisatie van de maatschappij noodzakelijk." Zoals men ziet was dit een theorie van mannen, maar hun praktijk was juist "neutraliserend". We citeren een van de grondleggers. Op de eerste Nationale Conferentie van communistische vrouwen van de Communistische Partij van Italië op 26 maart 1922 "wees kameraad Gramsci op het feit dat er een speciale actie onder de huisvrouwen moest worden georganiseerd, die de grote meerderheid van de proletarische vrouwen vertegenwoordigen en die via het in leven roepen van speciale organisaties op een bepaalde manier met onze beweging verbonden moesten worden. De huisvrouwen kunnen vanwege het soort werk dat ze doen vergeleken worden met handwerkers, maar ze zullen niet gauw communist worden. Desondanks worden ze door het communisme aangetrokken, omdat zij metgezellinnen zijn van de arbeiders en op een bepaalde manier van hun leven deel uitmaken. Daarom kan onze propaganda op deze huisvrouwen invloed hebben; het kan ertoe bijdragen dat zij zo zij al niet in onze organisatie te betrekken zijn, in elk geval dan toch te neutraliseren zijn, opdat zij de mogelijke strijd van de arbeiders niet in de weg staan" (uit *Compagna*, tijdschrift van de CPI voor arbeid onder de vrouwen, 1e jaargang, nr. 3, 2 april 1922, p. 2).